સંદેશિકા

ખબરદાર

સંદેશિકા

રચનાર

અરદેશર ફરામજી ખબરદાર

માઉંટ રોડ, મદ્રાસ

પ્રકાશક

ગુજરાતી સા. પ. ભંડોળ કમિટિ

તરફથી બળવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર,

નારાયણ પેઠ, પુના

અમદાવાદમા ખાડીયામા જેઠાભાઈની પોળમા

પ્રજાબંધુ પ્રિન્ટીંગ વર્કસમા સી એમ

મોદીએ છાપ્યુ

સવત ૧૯૮૧ ઈ. સ. ૧૯૨૫

પ્રત ૧૫૦૦ આવૃત્તિ ૧ લી મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦

મારા

પૂજ્ય માતુશ્રી

શીરીનબાઈને

ચરણે

બે બોલ

મારી નમ્ર કૃતિઓને ચાહનારા ગુર્જરબન્ધુઓને જરા લાંબી રાહ જોવરાવીને આ સંગ્રહ પ્રગટ થઈ રહે છે, તે માટે મારી ચાહવાના બે બોલ હું અહિં નોંધવા છૂટ લાઉં છું.

ઇ સ. ૧૯૨૦ મા હું મુંબઇ ગયો હતો, તે વેળા મારા મિત્ર "વીસમી સદી" વાળા સ્વર્ગસ્થ હાજીમહમદે આ 'નદેરિકા" નો કાવ્યસંગ્રહ પોતે સુંદર રીતે છપાવી બહાર પાડવા મારી પાસેથી લઈ લીધો હતો. આ સંગ્રહ એ કલાફકીરને હાથે બહાર પડ્યો હોત તો ગુજરાતને એનું રૂપ રંગ કાંઇ ઓર રીતે મળી રહેત પણ વિધિને જૂદુંજ ભાવ્યું, અને એ મિત્રના અવસાન પછી બહુ બહુ વિલંબે એ સંગ્રહ એમના સત્પુત્ર પાસેથી મને પાછો મળ્યો તે પછી મારી ચાલુ નાદુરસ્ત તબિયત અને અનિવાર્ય અડચણોને લીધે એ બહાર પાડવાનું કામ ઢીલમાંજ પડતું ગયું ગયા ડિસેમ્બર ૧૯૨૩ મા મારા વિદ્વાન મિત્ર રા રા બળવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર મદ્રાસ આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના સ્નેહ અને આગ્રહને વશ થઇને મે એ સંગ્રહ તેમને સ્વાધીન કર્યો અને તેમનીજ મતવા એ સંગ્રહ "ગુજરાતી સા પ ભડોળ કમિટિ" ને એની પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રગટ કરવા માટે સોંપ્યો એ ભલા મિત્રની જો આટલી ખંત ન હોત તો વળી પાછી કેટલીક વધુ ઢીલ થઇજ હોત એ કારણને લીધે આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિને માટે હું એમનોજ આભારી છુ

ગુજરાતનો વાચક વર્ગ કવિતામા હવે વધુ રસ લેતો થયો છે, અને ગુજરાતીનું શિક્ષણ શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠોમા પણ વધુ ઉમંગ

અને ખતથી લેવાય-દેવાય છે, એ આનંદની વાત છે આ સંગ્રહમાં સમાયલી કવિતાઓ ઉપર કશી જાતના ટીપ્પણ કે ટીકાઓ તેઓના અર્થવિસ્તાર માટે હું આપી શક્યો નથી, પણ રસિક વાચક એમાંના રહસ્યો અને ધ્વનિઓ પોતેજ ઉકેલી લેશે, એટલી આશા તો માગ રસિક ગુર્જરબંધુઓ માટે હું જરૂર રાખી શકું

મારી 'પ્રકાશિકા' બહાર પડ્યા પછી લખાયલી મારી લગભગ તમામ છૂટક કવિતાઓ આ સંગ્રહમાં સમાવવામાં આવી છે મોટે ભાગે એ સર્વ સાહિત્ય, વસંત, ચેતન, ગુજરાત, નવચેતન, સમાલોચક, નવરંગ, નવજીવન, ગુજરાતી, હિંદુસ્થાન, વગેરે પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી માસિકો અને વર્તમાનપત્રોના અંકોમાં છપાઇ ગઇ હતી, અને તે માટે એઓના તંત્રીઓનો હું અહિં આભાર માનું છું

કવિઓના હૈયાના ફુવારામાં બ્રહ્માંડની રસધારાના ધોધ નિરંતર વહેતા રહે છે. એ ધોધના ધ્વનિમાં એ ફુવારો પણ રસપ્રફુલ્લ ઉડતો જાય છે એ ફુવારાના રસબિંદુ એટલે એ બ્રહ્મના સંદેશા પ્રત્યેક સાચો કવિ એ બ્રહ્મનો સંદેશવાહક છે આ પુસ્તકના પૃષ્ઠોમાં એ સંદેશની કાંઇક પણ ઝાંખી મારું એક હૃદય ગુર્જરબંધુઓને કરાવી શકશે તો તેમાંજ એ હૃદય પોતાનો અનિવાર્ય આનંદ અને વિજય માની લેશે

મદ્રાસ. માઉંટ રોડ

અરદેશર ફરામજી ખબરદાર

તા ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૨૪

અનુક્રમણિકા

સંદેશિકા

સંદેશ

(ગરબા)

દયાના હોજ આ હેલે ચઢ્યા હો!
        રેલે બ્રહ્માંડ રસધારા રે લોલ,
ઝીલો ઝીલાવો મનમહેલે, રસિકડા!
        નીતરે સંદેશ કંઈ ન્યારા રે લોલ   ૧

ઊંડા આકાશની ખાણો ખોદીને
        કાઢ્યા છે રત્નરૂપ તારા રે લોલ
એવે તે આંગણે આવો, રસિકડા!
        પ્રાણે સમાવો ચમકારા રે લોલ!   ૨

૨

પૂર્વે સૂર્યોદયનાં પીછાં ચોપટિયાં
　　રંગે છે દેવના ઉતારા રે લોલ
પશ્ચિમ પતંગિયાની પાંખો, રસિકડાં !
　　વીંઝે અહિં સ્વર્ગપલકારા રે લોલ　　૩

ચન્દાની દૂર દૂર ચમકે કીકી ત્યાં
　　ઉછળે મહેરામણ ખારા રે લોલ
એવા સંકેત ઉર ધારો, રસિકડા !
　　ઊંડા છે આત્મના ઉધાર રે લોલ !　　૪

પલક પલક પ્રાણકુંદન કસીને
　　ઝરતું આકાશ અંગારા રે લોલ
જીવનના જોગ કંઇ એવા, રસિકડા !
　　એવા છે પ્રાણના પુકારા રે લોલ.　　૫

જીવનરુદનના તારે ગૂંથાઈ
　　પૂરે છે સ્વર્ગ લલકારા રે લોલ
અશ્રુમીઠાં તે એનાં ગીતો, રસિકડા !
　　કરશે કંઇ દિવ્ય અણસારા રે લોલ　　૬

મીઠા હતા ને આજ ઘેરા દીસે તે
        ઠાલે કલ્યાણ કરનારા રે લોલ
એ રે સંસારના સૂરથી, રસિકડા !
        ફૂળજો આ દેહના ઇજારા રે લોલ ! ૭

દયાના હોજ આ હેલે ચઢ્યા હો !
        રેલે છે આત્મના ઓવારા રે લોલ !
આવો, આવો, રસઆગણ, રસિકડા !
        ઝીલજો સંદેશ અહિં ન્યારા રે લોલ ! ૮

૪

રસપ્રભુતા

(૫૮)*

ઘુંટડા ભરી ભરી પીએ રે, રસના સરોવરો છલકાય!
રસના સરોવરો છલકાય, રસિકનું મન દેખી મલકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

અંભ ભર્યું ઘૂમે આનન્દે, ઓળે ચન્દ્ર નિત્ય,
જડી જડી રસબિન્દુ હૃદયમાં, ચમકાવે સહુ ચિત્ત
અંતર ભરી ભરી મીંચે રે, આત્મા ઊંડી ઝળે ઝળકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

કુંજે કુંજે લટ ડોલે, ચૂમે લલિત વસંત,
વનવન પવન વહે રસ ભરતો, લીલા હસે અનંત
ખોબે ભરી ભરીને દ્યે રે, હૈયે નવું નવું હિંચકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

---

* "મજા દેતે હૈં ક્યા ...... તેરે બાલ ઘુંઘરવાલે,"—એ ચાલ

५

છીપે છીપે મોતી દીપે, સાગરને ભંડાર,
નયને નયને તેજ નયનના, ધમી ઊઠે અંધાર:
ડૂબકી ભરી ભરી કાઢો કો, તેજે નયન નયન રંગાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

કણ કણમાં જો મણિ વિલસે છે, બિંદુ બિંદુ બ્રહ્માંડ;
રસગ્રાહક રજરજમાં નિરખે ભર્યો દિવ્ય રસકાંડ:
નયના ભરી ભરી નિરખો કો, સ્વર્ગના થળે થળે નીતરાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

સરોવરો છલકે છલકાતાં રસજીવનને અર્થ:
ધન્ય ઝીલે રસ રાજહંસ કે, બગ ઊભા રહે વ્યર્થ!
આત્મા ભરી ભરી ઝીલો કો, પ્રભુની રસપ્રભુતા પથરાય!—
ઘુંટડા ભરી ભરી પીઓ કો, રસના સરોવરો છલકાય!

૬

જોગીડા

(ગરબી)*

જૂના જૂના તે અમે જોગીડા,
ને જૂની જૂની અમારી જાત રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે :

જનસ્ય જગતને કોતરે,
ને ભમિયે અધારી રાત રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે ૧

જૂના સૂરજ, જૂના ચાંદલા,
ને આ જૂના છે ફરતા આકાશ રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે·

ભર્યાં જગતને આંગણે
અમ શોધ્યા મળે નહિ વાસ રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે ૨

---

* " આશાભર્યાં તે અમે આવિયા, કે મારો વ્હાલો રમાડશે રાસ રે, આલેલ આશાભર્યાં રે "—એ ચાલ

જૂના ડુંગર, જૂના ઘોઘવા,
ને જૂના વહેતાં નદીનાં નીર રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે·

હૈડે પુરાતન પ્રીતડી,
અમ બાંધવ પેગમ્બર પીર રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૩

જૂના જૂના ગાજે સાગરા,
ને જૂના ઊભા કિનારા કોટ રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે

ઊંડી દિશાઓ કંઇ ભેદતી
ચાલે અંતર ભરતી ને ઓટ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૪

જૂના જૂના છે પેલા તારલા,
ને આ વીંટે જૂના અંધાર રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે

ઊંડા વનેથી તહિ આવતા
કોઈ ધૂણીકેરા ચમકાર રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૫

જૂના આ વન, જૂની ઝાડીઓ,
ને જૂની જટા વરલાની છાય રે
જોગીડા જૂના જૂના રે

ઘાડી આશા દિલ ઘેરતી,
તેમાં પંથ પાડે અમ પાય રે.
જોગીડા જૂના જૂના રે ૬

જૂના તે કાળના મોજડા,
ને છે જૂનો અમારો ઘાટ રે
જોગીડા જૂના જૂના રે

લીધા તપોવ્રત સ્નેહનાં,
નહિં ઊભા અખંડ જોઈ વાટ રે
જોગીડા જૂના જૂના રે ૭

જૂના કમડલ, બેરખા,
ને જૂનાં ભગવા અમારી સાખ રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે

ભયા કલ્યાણ અમ ઝોળીએ,
આવો, ચોળો અમારી ખાખ રે!
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૮

જૂના અમે તે જગજોગીડા,
ને જૂના જૂના જગતના વેશ રે
જોગીડા જૂના જૂના રે:

મોંઘેરા નાથના બાલુડા,
આવો, દઈએ મોંઘા ન્હેશ રે !
જોગીડા જૂના જૂના રે ૯

૧૦

વસંતની શોધ

(દિવ્ય)

કહેશો, ક્યા જઇ સંતાઈ
  વનજીવન લલિત વસંત?
કહેશો, નવફૂલડે છાઈ
  કઇ કુંજનિકુંજ હસંત?
લીલી લીલા ઝૂલાઈ
  દેતી રસ જગને દત
કહેશો, તે ક્યાં છૂપાઈ
  પ્રીતિછાયા રસવત? ૧

११९९३

११

શોધી ફૂલડાની આંખે,
શોધી કોયલને કંઠ,
શોધી અધ્યાની પાંખે,
શોધીજ ઉષાને પંથ,
ખોળ્યા ધરણીની સાખે
કંઈ ગગનતણા રસગ્રંથ.
શુ અવર ધરા જઈ ઝાંખે
રસપૂર્ણ અમર ઉરકંથ? ૨

આવી, મોહી, ઉડી જાવુ
એ છે એની જૂની રીત,
જગના જનને રહ્યુ ગાવુ
ગતકાળતણાં ગુણગીત,
સ્હાવુ, સ્હેવુ ને સ્હાવુ:
એ છે જીવનની જીત,—
કહેશો, કયમ જઈ સમજાવુ
જે પ્રીછે નહિ ઉરપ્રીત? ૩

શુ ગઇ મોહિતને છાડી?

—એ પ્રર્મહારીત પુરાણ!—

ધરણી જ્યા ધગવા માડી,
ત્યાં થઇ આછી રસલ્હાણ,
ફરી ગ્રહે ન ગુલની દાડી
તે અર્મોમુખરગ પ્રમાણ,
ફરી જાણે કો ન જગાડી
વનદેવીનો ફૂલપ્રાણ ૪

ના જોઇ ઉષાદર્પણમા
જોતી નિજ સ્નેહસુહાગ,
સંધ્યાસરવરમાં ક્ષણમા
પગ ધોતી ન જોઈ જરાક,
ફરી નીલા ગગનાગણમા
ન સુણ્યા સુરતાના રાગ,—
ઓ વસંત! તુજ આજણમાં
શું હતા જીવનના ફાગ? ૫

ફૂલડાને નાખ્યાં વેરી,
રંગો કરમાયા અદ્ય,
ખસી ઊડી રસઘેરી
છે દૂર પડી અનવદ્ય,
રસસરિતા બની આછેરી
મુઝવે કવિઓના પદ્ય
ક્યા ગઈ વખત નમેરી ?
ક્યા ગઈ, કહી દે સદ્ય ! ૬

પગલા દીઠા છે એના ?
એ ગઈ હશે કઈ વાટ ?
તુ, પવન ! મને કહેશે ના ?
કો ટાળે હૃદયઉચાટ ?
યૌવનરસભર તે નેણા
શુ ઝળે લીલમને માટ ?
કે તપ માડે લાખેણા
જઈ સુરગગાને ઘાટ ? ૭

એને કો શોધી લાવો,
તો હઉં વરદાનજ સત્ય ·
હઉં અમરજીવનનો લ્હાવો
ને ચિરયૌવનની ગત્ય,
કમળોથી ભર્યાં તળાવો,
ફૂલકીકીઓના નૃત્ય
ફૂલડા ! કોયલ ! સહુ આવો !
કરિયે કંઇ શોધનકૃત્ય !— ૮

એ વિના તપ્યા તપનારા,
ને આભ રડ્યાં ચોધાર,
ચોદિશા સમીરણ સારા
કંઇ ભમ્યા હૃદયને ભાર
ઝૂર્યા સૂકા જગક્યારા,
પંખી ધ્રુજ્યા શીત ગાર
શું રહે સહાય ઉધારા
સુખના આશાને દ્વાર ? ૯

મૂકો ખુલ્લા ઉરમાળા,
        મૂકો સાત્ત્વિક ફૂળ માય,
ગાઈ ગુણરાગ કૃપાળા
        પ્રેરો રસવતા પાય
રંગો રસિયા રઢિયાળા
        કંઈ ધીર સમીર વહાય,
ત્યાં સટકેલી રસબાળા
        ઉતરી આવી લોભાય !   ૧૦

લાવો પૉચકારી, ભેયા !
        લાવોજ અબીર ગુલાલ :
સ્નેહે છાંટો, રસછૈયા !
        એ સુંદરી કેરા ગાલ !
પ્રિય કોકિલ, મોર, બપૈયા !
        ગાઓ, નાચો રસતાલ
લેશો નવપુષ્પિત અહિયા
        આ વસંતની વરમાળ ?   ૧૧

૧૬

વસંતના ભણકા

(ગરબી)

થનગન વનમા નાચે વસંતડી,
    હૈયાની કુંજ મારી હૂલે ઝૂલે,
ઊડેરી એક તહિ બોલે કોયલડી,
    ડોલે વસંતડી ફૂલે ફૂલે—થનગન૦ ૧

ઉજળા આકાશમા ઉઘડે વસંતડી,
    દિનદિન રંગ કંઇ નવલા ઝરે,
રંગે રંગે મારી ચમકે આંખલડી,
    ઠમકે વસંતડી ધરણી પરે—થનગન૦ ૨

રસ રસ કરતી રેલે વસંતડી,
    તરસી જગત અમીબિંદુ ઝીલે,
હૈયે મારે ધારા ફૂટે મીઠલડી,
    લટે વસંતડી છલકે ખોલે.—થનગન૦ ૩

ઝાડીના ઝુંડમા હિંચે વસંતડી,
પાને પાને કળી મીંચઈ હસે
ઘેલી ઘેલી મારી લાગે વાતલડી,
જાગે વસંતડી નસે નસે —થનગન૦ ૪

લીલા લલિત નવી લાવે વસંતડી,
ઘેરા ઘેરા મારા નયણા ફરે
ઊંચે નવલ મ્હેક મ્હેકે રસિકડી,
મ્હેકે વસંતડી શમણું સરે —થનગન૦ ૫

ઝીણું ઝીણું કંઈ ગુંજે વસંતડી,
ઊંડા ઊંડા ઉર ભણકા ઢળે
આઘે આઘે સખિ! વાજે વાંસલડી
આજે વસંતડી એ શું છળે? —થનગન૦ ૬

૧૮

મધુરી

(ગરબી)*

શિખરે શિખરે લીલા લલિત રમાડતી
      ભરચક ઊભી ટેકરીઓની હાર જો,
ને મધુરા મધુરાં ઝરણાં રેલાવતી
      કંઈક તૃષાતુર મુખ રેડે અમીધાર જો
            એવી એ સુંદરતા ગઈ ક્યાં આજ રે ? ૧

કેડે કે કોટે ઘડીભર વીંટાઈને
      દૂધમય વાદળીઓ ત્યાં કરતી ખેલ જો,
ને ખીણા ખોળે સૂતી લંબાઈને
      શમણે નિરખે સ્વર્ગંગાની વેલ જો
            એવી એ સુંદરતા ગઈ ક્યાં આજ રે ? ૨

---

* "ઓધવજી, સંદેશો કહેજો શ્યામને," —એ ચાલ

લહરી મીઠી આવી રમે અલબેલડી
 ફૂલડાને કાને કરતી રસવાત જો
ને એ લહરી સંગ ભરી કરવેલડી
 મધુરી મારી આવી સરલતા સાથ જો
 એ સરલા મુદરતા ગઈ ક્યા આજ રે? ૩

લીલમલીલી શીતલ આંબાવાડીમા
 પાંખડીએ વળગી ફરતા તા રોજ જો,
કે બનાઈ ચણોઠીકેરી ઝાડીમા
 દેવ પરીની વાતે લેતા મોજ જો
 એવી એ પળ મીઠી ગઈ ક્યા આજ રે? ૪

મીઠડલા ફૂલડાને વધુ મહેકાવતી
 મીઠડલી આવી'તી મધુરી મારી જો,
કોમળ શ્વાસસુવાસે હ્રદય હુલાવતી
 ચોરી લેતી'તી મુજ દુનિયા સારી જો
 એવી એ મુદરતા ગઈ ક્યા આજ રે? ૫

સુંદરતાને અંત ખરે જલદી હિસે
 ને ગુલની કટુતા પામે ગુલપ્રેમી જો
તડકા સાથે ગઇ મધુરી પશ્ચિમ વિશે,—
 ને મુજ માટે તો રજની છે નેમી જો
 હા ! એ સુંદરતા મળશે ક્યાં આજ રે ? ૬

છે માનુષે શોક કંઈ અદ્ભુત ભર્યા,
 ને શોકે પણ છે માધુર્ય અનેક જો
હા, મધુરી ગઇ ને કટુતામાં રહું ઠર્યો,
 ને આ હૃદય સ્મરે મધુર ને ધેર જો
 એવી એ સુંદરતા ઠરી ઉર આજ રે ! ૭

છે અહિં કે ચ્યુત ન જગમાં કોઇનો
 જે નહિ માગે આંસુકેરૂં મૂલ જો
અન્યતણાં દુઃખમાં છે જન્મજ આપણો,
 ને નિજ દુઃખમાં બનવું આખર ધૂળ જો !
 તો તે સુંદરતા શોધું ક્યાં આજ રે ? ૮

ભૂતતણા ભડકા બાળે છે જાતને,
    ને ભાવીના ફૂલ ગુથે છે શમણા જો,
એ બે લક્ષ્યતણે ઝુલાઈ તાતણે
    અધુરી મધુરી યાદ ભરું ઉર હમણા ને:
        એવી એ કુદરતા ઠર્યો ઉર આજ રે! ૯

૨૨

મારી બહેની

(ગરબી)

મારા હૈડાનો હલકાર,
મીઠડી બહેની તું !
આવે ચાંદનીનો ચમકાર,
મીઠડી બહેની તું ! —(ધ્રુવ)

આછેરાં અરુણા અજવાળા
ઉષા ભરે જગમાંય રે,
મુજ આંગણિયે એવાં તારાં
તેજ મધુર ઢોળાય
મધુરી બહેની તું 1

વ્યોમઅટારી તારા ટાગી
ચંદ્રા ફરતી જેમ રે,
ફૂલપગલી પૃથિવીમા પાડે,
આવે રસભર તેમ,
રસીલી બહેની તું 2

વીરા પરથી વારી જતી એ
        અધીરી અધીરી બ્હેન રે,
વીરાનાં દુખડાં લેવાને
        તત્પર રહે દિનરેન !
            અધીરી બ્હેની તુ   ૩

ખરતા તારા સરતા કોરે
        નભ રૂપેરી નૂર રે,
તુજ વાતલડીના ચમકારા
        એમ સરે મુજ ઉર
            વ્હાલી બ્હેની તુ.   ૪

માતલડીનાં હેત અનેરા
        ઉર મધરતી બ્હેન રે,
જગ અધારે વીરા પર તુજ
        છે ચહાશુ નેન
            મોઘી બ્હેની તું.   ૫

પર્વતશિખરે ધુમસવિશેષથી
શુક્ર હસતી જોય રે,
આ ગમ છે એમ સુધામય
હાસ્ય મીઠું તુજ સોહ્ય
હસતી બહેની તું. ૬

મોઘેરી બહેની મારી, તું
વીરાની કરબાહ્ય રે,
વીરાના સરવરહૃદયે તુજ
ભાવતણી રહો છાય !
વિરલી બહેની તું ૭

બળતા વાયુ જગવાડીમાં
બાળે કુમળાં ફૂલ રે,
ત્યા મુજ બહેનડલીની શીળી
વરસે દૃષ્ટિ અમૂલ !
મીઠડી બહેની તું. ૮

૨૫

માતાના બાગનોં એ ગુલકળી !

ખીલી પ્રસરાવ સુવાસ રે !

અદલ હૃદયમા વસજો તારૂ

મધુર મધુર હાસ !

મારી બહેની તું. ૯

મારા હૈડાનો હલકાર,

મીઠડી બહેની તુ '

આવે ચાદનીનો ચમકાર,

મીઠડી બહેની તું !

२६

ઝૂલણું

(ગરબી)*

લાડકડો લાલ મારો ઝૂલે ને ઝૂલે,
ફૂલે વધાવું એની ચાલ
મારો ઝૂલે ને ઝૂલે. ૧

માતાના દૂધ અને પિતાની છાયડી,
દિન દિન વધે મારો બાળ.
મારો ઝૂલે ને ઝૂલે ૨

હૈયાના તેજ અને આંખોના અમૃત,
હસતાં ખીલે એને ભાલ·
મારો ઝૂલે ને ઝૂલે ૩

દેવોની વાડીનું ફૂલ એક મીઠું,
મારી વાડીમાં ફૂળે ફાલ:
મારો ઝૂલે ને ઝૂલે ૪

---

* "રામસભામા અમે રમવાને ગ્યા'તા"—એ ચાલ

આંખોમાં તારલા ને મુખે છે ચંદ્રમા,
ચોંટ્યા પ્રભાતના ગાલ
મારો ફૂલે ને ઝૂલે ૫

પૂર્વ ને પશ્ચિમ બે મુઠ્ઠીમાં બાંધે,
હૈયે વિજયકેરી માળ
મારો ફૂલે ને ઝૂલે ૬

જગની વસંત મારો જાયો ઉઘાડશે
ભરશે થલોથલ થાળ
મારો ફૂલે ને ઝૂલે ૭

માતાપિતાના ઉરમંદિર ઉજાળશે
જીવો ઘણેરુ મારો લાલ
મારો ફૂલે ને ઝૂલે ૮

પારણું

(ગરબી)

નીદરડી આવીને મારા બાગમા પેઠી ,
નીદરડી ! તુ તો છે ફૂલ-ચોર
હા રે પોઢે મારો કનૈયો. ૧

નીંદરડી આવીને મારા વાસમા પેઠી ,
નીદરડી ! તું તો છે તેજ-ચોર
હા રે પોઢે મારો કનૈયો ૨

નીંદરડી તો કનૈયાની આખમા પેઠી ,
નીંદરડી ! તું તો છે કીકી-ચોર
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૩

નીંદરડી ! કનૈયાને તું લોલજે બેઠી !
કનૈયો તું જેવો દૂધ-ચોર
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો ૪

---

* આ ગરબી નવી રચી છે

નીંદરડી ! તું કનૈયાને રહેજે રે ભેટી !
કનૈયો છે પૂરો હૈયા-ચોર
હા રે પોઢે મારો કનૈયો ૫

નીંદરડી ! કનૈયો મારા પ્રાણની પેટી
જાળવજે મારો એ અમૃત-ચોર !
હા રે પોઢે મારો કનૈયો ૬

વિકાસ

(રાગ સારંગ)*

આભ ઉઘડે રે ઊંડી રાતડીની માંહ્ય,
ઊંડી રાતડીની માંહ્ય,
કાળી રાતડીની માંહ્ય,
આભ ઉઘડે રે ઊંડી રાતડીની માંહ્ય

તેજપટ ઓઢાઈ જાય,
તિમિરતંબુ શિર તણાય,
કોટિ કોટિ જ્યોતિ છાય
રજનીકાય
ત્યાંય,
આભ ઉઘડે રે ઊંડી રાતડીની માંહ્ય 1

---

* "વીજ ચમકે રે મીઠા મેહુલાની માંહ્ય,—એ ચાલ"

૩૧

પ્રેમ ઉઘડે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય,
ઊંડી છાતડીની માંહ્ય,
રસિક છાતડીની માંહ્ય,
પ્રેમ ઉઘડે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય

દુઃખઘટ રસે ભરાય,
જગત નવલરૂપ જણાય,
મધુર મધુર કંઇક થાય,
જીવન ગાય
ત્યાંય;
પ્રેમ ઉઘડે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય. ૨

અક્ષરની ઉકેલણ

(ગીત)*

ઉકેલો, ઉકેલો, ઉકેલો, ઉકેલો ઉર–અક્ષરો,
ઉકેલો કો એ અક્ષરો,
વણલખ્યા આત્માના રે આજ,
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો !–(ધ્રુવ)

વાયુ વાયો, ફુકાયો, સમાયો, છવાયો પાને પાને
ફૂલે ફૂલે ઉઘડ્યો નવસાજ
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૧

અણદીઠી રહે વીંટી શી મીઠી વગત આ ધરાને,
કળીએ કળીએ રાજે રસરાજ.
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૨

* "કસુબી રગ હો ગઈ,"—એ રાહ

જરી જોયુ ન જોયુ ને મોહ્યુ નયન નવદાને
એનો કોણ બતાવે ઇલાજ ?
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૩

અણુધાર્યો, વકાર્યો પુકાર્યો ટહુક આસમાને,
ઊડા ઊડો ફોરે એ અવાજ
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૪

બ્રહ્મ બોલે કે ડોલે ને ખોલે આ વિશ્વ જો પીછાને,
એનો ગગ કો ઉતારો અમ કાજ !
ઉકેલો ઉકેલો, કો એ અક્ષરો !
વણલખ્યા આત્માના રે આજ,
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૫

વિરહિણી

(રાગ ગારો)

નમેરીઆ ! આવો રે, મોરે નયણા પલક ના સૂકાય
નયણા પલક ના સૂકાય,
હો, હૃયમા ખલક ડૂબી જાય,
આવો રે, મોરે નયણા પલક ના સૂકાય

ભરતી ભરાય આ,
ડૅયુ તણાય આ,
દિલનો દિલાવર ન પાય.
આવો રે, મોરે નયણા પલક ના સૂકાય

માયા તે નાથની,
છાયા તે હાથની,
વેલી અકેલી કરમાય
આવો રે, મોરે નયણા પલક ના સૂકાય.
નમેરીઆ ! આવો રે, મોરે નયણા પલક ના સૂકાય

૩૫

પ્રેમદાન

(ગરબી)

ઘોમ ધખે ને ધરણી તરસે,
ધમધમ મેહુલો વરસે.
વ્હાલમજી !
એવાં તે પ્રેમદાન દેશો જી ક્યારે? ૧

મુખડાના મોહ ને દિલડાના દાવ,
આખર છે હૈયું ઠગાવા
વ્હાલમજી !
સાચા તે પ્રેમદાન દેશો જી ક્યારે? ૨

નયન નયનમાં પ્રતિમા પલકે,
હૈડે પરમરસ છલકે
વ્હાલમજી !
મોંઘા તે પ્રેમદાન દેશો જી ક્યારે? ૩

ખેલુ જગાડી અંધારને ભડકે,
વીજળીશું વાદળને પડખે
વ્હાલમજી !
શરા તે પ્રેમદાન દેશો જી ક્યારે? ૪

ગગન સુહાગી રહે શશિદેહે,
અંતર સુહાગી છે સ્નેહે

વ્હાલમજી !

મીઠા તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે ? ૫

ઝરશે વિરાટ એક મુઠ્ઠીના દાને,
મુઠ્ઠીનો ભેદ જે જાણે

વ્હાલમજી !

ઊંડા તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે ? ૬

પગલે પગલે જ્યાં જ્યોતિના ફૂલો,
સૂર્યનો માંડવ અણમૂલો

વ્હાલમજી !

વિરલા તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે ? ૭

શ્વાસે શ્વાસે છે આ જીવનના આણાં,
ભરતીના મોજાં ભરાણાં

વ્હાલમજી !

દૈવી તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે ? ૮

૩૭

દૂધડાં દોહતી

(ગરબી) *

ગોરા ઉજ્જન, ગોરા વહાણલા, મનમોહનજી !
ગોરા ગોરા ગોકુલના ગામ
    દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
ગોરી ચમેલી ગોરી વાદળી, મનમોહનજી !
ગોરી ગોરી હું ને તમે શ્યામ
    દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૧

કાળી ભ્રૂકુટી, કાળી આંખડી, મનમોહનજી !
કાલી કાલી તમારી વાત·
    દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
આવી અડપલાં મા કરો, મનમોહનજી !
મારા દૂધ દોહવણિયા હાથ
    દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૨

* "રાતલડી રળિયામણી, મનમોહનજી,"—એ ચાલ.

કાળા અખાડિયા આભલા, મનમોહનજી !
કાળા કાજળિયા અંધાર :
દૂધડા દોહુ રે મનમોહનજી !
કાળી કાબરિ મારી ગાવડી, મનમોહનજી !
તેની ગોરી આ દૂધની ધાર
દૂધડા દોહુ રે મનમોહનજી ! ૩

કાળા ભમર ભમે વાડીમા, મનમોહનજી !
ગોરા ગોર કમળના ફૂલ
દૂધડા દોહુ રે મનમોહનજી !
દિલે સિહાસન દેવનાં, મનમોહનજી !
કરજો કાળા ગોરાના મૂલ
દૂધડ દોહુ રે મનમોહનજી ! ૪

કાળી કૂજે કહિ કોકિલા, મનમોહનજી !
ગોરા ગોર આબાના મહોર
દૂધડા દોહુ રે મનમોહનજી !
આઘે વગાડે તમ વાસળી, મનમોહનજી !
દો'તા દહાડે જશે ચઢી પહોર ·
દૂધડા દોહુ રે મનમોહનજી ! ૫

કાળા તળાવ, ગોરા હંસલા, મનમોહનજી !
ઊંડા ઊંડા જીવનના બોલ
　　દધડા દોહુ રે મનમોહનજી !
લાંબા મટુકી તમ આત્મની, મનમોહનજી !
આ દધડાના સ્વાદ છે અમોલ !
　　દધડા દોહુ રે મનમોહનજી ! 　　૬

મહિયારી

(ગરબી)

મહિયારી ! ક્યા ચાલી ગોકુલ ગામની ?
દો'ણીમા તેં રાખ્યુ શુ બતાડી જો ?
તરસ મને લાગી છે અમૃત નામની
મુજને શુ ના દે તુજ મહી ચખાડી જો ?
મહિયારી ! ક્યા ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૧

ગમે મને તારા હરિયાળા ખેતરા,
ને તુજ દુધિયા ધિંગા ઢોર ભડકતા જો
કા ભડકે ?—જો આ ઝાડીના ઝાખરા,
આવ, પડી અહિં સુણિયે હૃદય ધડકતા જો !
મહિયારી ! ક્યા ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૨

વાડતણે ખૂણે તુજ દો'ણી મૂકશુ,
તુજ ઊંઢણુ આ કમદી પર ટંગાશે જો ,
ને આ લીલી ચાર ઉપર જરી ઝૂકશુ,
આત્મા ઊંડાં અમૃત ત્યાં પી પાશે જો
મહિયારી ! ક્યા ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૩

" ઓધવજી, સદેશો કહેજો શ્યામને, "—એ ચાલ

૪૬

ગૃહદ્વારનાં બેલડીઆં

(માઢ-ગરબી)

આછા ઘુઘટ ઉઘાડ,
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ !
ઉરમાધુર્ય ચખાડ,
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ !–(ધ્રુવ)

રસરંગીલી ચન્દા મધુરી
વેરે રૂપાફૂલ,
વાદળવસન મુખેથી ખસેડી
કરતી દુનિયા ડૂલ,—
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૧

સરવરસલિલે કુમુદની નાચે
અનિલે અનિલે પૂર;
મુખવલ્લરી ખીલવે પાંખડીમા
ઝીલવા ચન્દા ઉર,—
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૨

નહિ ઝીલે તો નહિ ખીલે એ,
 વ્હીલે મુખ સૂકાય :
ઉરસવાદ પ્રફુલ્લ વસે ત્યા
 રસજોડી વિકસાય ,—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૩

અંતર તુજ આત્મા ગુજે ને
 નયને વહે સદેશ,
ઘુંઘટ ઉઘાડ, અહો રસરાણી !
 કરી દે સ્વપ્ન ઉજેશ !—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૪

પટ ખોલે નભલક્ષ્મી ઉષા તો
 સૂર્ય ઝરે રસનેહ,
સધ્યાને મુખ ઘુઘટ પડે ત્યા
 અધ બને જગદેહ !—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૫

ગૃહદ્વારે બેલડીઆ વદે
    વદન વદનઉદ્દાર,
સમરસકલા ખીલી પ્રગટે ત્યા
    ઉરસૌભાગ્ય અપાર,—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૬

તુજ સ્નેહની પ્રતિમા શુ બોલે,
    લોલે ચેતન કેમ ?
એકલ ઉર કલાપી ન ખોલે
    પ્રાણકલા પૂરી એમ,—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૭

રસ ન ઝરે, પ્રભુતા ન સ્ફુરે, શુ
    આ તુજ એવી અમાસ ?
ઘુઘટ ઉઘાડ, ખિલાવ કલા, સખી !
    વેરી દે તુજ હાસ !—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૮

જળથળ વિલસે, રજની વિલસે,
વિલસે દિશદિશ વ્યોમ
ઘુઘટ ઉઘાડ, જીવનભાગી સખી !
પૂર્ણકલા ઝર સોમ !—
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૯

નયનો ઝરશે, પ્રભુતા ભરશે,
મરશે આત્માભાર
સખીરી ! તારૂ હૃદય વિકસતા
સ્વર્ગ બને સંસાર !--
સખીરી ! તારા આછા ઘુઘટ ઉઘાડ ! ૧૦

શૂન્ય પિંજર

(દિવ્ય)

ગઈ, ગઈ ઓ વ્હાલી હારા!
    ગઈ, ગઈ તુ તો રવિપાર
તેં વાળી લીધા સહુ તારા,
    મુજ કાજ રહ્યો અંધાર
મુજ અંતરની અમીધારા
    પડો બંધ હવે આ ઠાર.
તુજ પંથ રહ્યા કંઈ ન્યારા,
    ને હા! મુજ આ નસાર! ૧

જ્યારે તુ ગઇ, ઓ વ્હાલી !
    ઉડીને કો બીજે સ્થાન,
પડ્યુ આ મુજ પિંજર ખાલી,
    ત્યાં કવિત કરે નહિ ગાન,
તુજ પૂંઠે ગયુ સહુ ચાલી,
    જળ પૂંઠે ડમ સમાન.
મુજ કાયા પડી છે ઠાલી,
    ને હૃદય વિજન વેરાન   ૨

મુજ ગાન હતુ તુજ કાજે,
    ને તું મારૂ હતુ ફૂલ.
તુજ સુંદર નખરાનાજે
    તુ ખીલતી મારે ધૂળ !
તુ ન્હેવા ગઇ સુર–તાજે,
    કરવા સુરજન સહુ ;લ
વ્હાલી ! કરશે ત્યાં આજે
    મુજ ખૂબતાણુ કંઇ મૂલ ?   ૩

તુજ નેન વસી રવિજ્યોતિ,
　　તુજ મુખે હસંત વસંત,
તુજ ગાલ ઉષા રહી ગોતી
　　ડોકાવતી જતી દિગન્ત,
તુજ કંઠે કોયલ ખોતી
　　નિજ ગાન ભમંત ભમંત,—
સહુ આંખ રહી અહિં રોતી,
　　ને તું ત્યાં હસે અનન્ત ! ૪

તું ગઈ, ને સ્વર્ગ ગયું ત્યાં,
　　રહ્યું કંઈ મુજ પાસ ન અત્ર,
વ્હાલી ! હા જાયજ તું જ્યાં,
　　ત્યાં સ્વર્ગ બને તુજ છત્ર !
તુજ હાસ્યફૂલો તેં ગૂંથ્યાં
　　ને બાંધ્યાં સુરજન તત્ર
રહ્યું સ્વર્ગ બધું યે શું ત્યાં ?
　　અહિં ક્રૂરતા રહી સર્વત્ર ! ૫

નહિ, નહિ, વ્હાલી ! ફર પાછી ,
    ફરીઁ દે મુજને રવિભર્ગ,
ફરીઁ ગાનલહર ન્હે નાચી,
    ને પૂર્ણું બને રસસર્ગ.
લાગે જગ આછી આછી .
    મીઠી ! શા સુરજન વર્ગ ?
સ્વર્ગે તુજ મુખ રહુ યાચી,
    ને તુજ મુખમાહિ જ સ્વર્ગ ! ૬

સ્નેહીને

(ગરબી)

આવો, આવો અમારે બાર,

વ્હાલા પધારજો !

તમ આત્માના ઊજળા ચમકાર,

વ્હાલા પધારજો ! —

પગલે પાવન અમીછાંટણા છાંટો,
બારણે સૂકાઈ અમ વેલ.

વ્હાલા પધારજો !

વેલી જગાવો ઉર ખેલી એ ઘેલી,
રેલી રેલાવો રસરેલ

વ્હાલા પધારજો ! - આવો૦

સ્નેહમંડપ નિત્ય આત્મ અમ ઝૂલે,
સ્નેહની દોરી સ્નેહહાથ

વ્હાલા પધારજો !

---

* આ ગરબી નરી રચી છે.

દોરી તૂટી કે છૂટી નહિ જાણું,
ઊંચી ઝૂલાવો તમ સાથ
વ્હાલા પધારજો !— આવો૦

આછી આછી આ જગતની માયા
ઊંડા અમારા વિલાસ:
વ્હાલા પધારજો !

મોંઘી મોંઘી અમ માડવની છાયા
મોંઘા તમારા ઉલ્લાસ
વ્હાલા પધારજો ! આવો૦

આત્મપટ ખોલી આ મૂક્યું તમ પગે,
ના ના, જશો નહિ દૂર !
વ્હાલા પધારજો !

આવો, પટે એ કનકપદ લૂછું
પામુ પ્રભુજીનું નૂર
વ્હાલા પધારજો !

આવો, આવો અમારે બાર

વ્હાલા પધારજો !

તમ હૈયાના દૈવી ચમકાર

વ્હાલા પધારજો !

(અમ અતગના ઊંડા અંધાર

વ્હાલા વિદારજો !)

આવો, આવો અમારે બાર,

વ્હાલા પધારજો !

મલબારીના સ્વર્ગસ્થ આત્માને

(રાગ કાફી-ધીરાના પદની રીત)

દુખિયારાંના બેલી રે, પાગળિયાંની પાંખડી !
રોતી ગયો શું મેલી રે હિંદ મૈયાની આંખડી !— (ધ્રુવ)

ઊંચી ઊંચી તુજ મેડી આકાશે, નીચા અમારા વાસ
તોય હૃદય તુજ નિત્ય ધડકતું, દુભતું બની દીન દાસ
સેવા કીધી સાચી રે, જાણી ન તેં ઝરઆંખડી
ભૂલે તે શું ભવમાં રે હિંદ મૈયાની આંખડી ?— ૧

રે તોને જઇ રોકતો, વીરા ! રોતો અંતર આપ,
હિંદ મૈયાના દીન હૃદયની શુદ્ધ બન્યો તું ખાપ
તજી રત્નજડિત મોજડી રે, પહેરી કઠણ પદ ચાખડી,
આજે કોણુજ લ્હોશે રે હિંદ મૈયાની આંખડી ?— ૨

પૂર્વના પર્વત ને પશ્ચિમના સાગર ધુરકી રહ્યા અધભાવ
શ્વેત ધજા તુજ ત્યાં રણુ રોપી તેં કીધો અમૃત પ્રસ્તાવ
બંધુતાની બાંધી રે સહુને તેં દિવ્ય રાખડી,
જોતી સ્વપ્ન મોઘેરાં રે હિંદ મૈયાની આંખડી !— ૩

ગાજે ગગન ઘનઘોર ફરી ને વીજ કરે ચમકાર,
પડતા પ્રલયના પડઘા પશ્ચિમમા ખખડાવે અમ દ્વાર•
સૂઝે નવ ત્યાં સીધી રે વાટ દિસે બહુ વાંકડી,
ધીરજ ત્યા કયમ ધારે રે હિંદ મૈયાની આંખડી?—૪

બધુતા પૃથ્વી ને સ્વર્ગની સાધી તેં, વિભુના વ્હાલા ઓ વીર !
તો અમ આશ રહી તુજમાં, તું દૂત બને અમ ધીર
પ્રભુજીને વિનવજે રે, રક્ષે મૈયા રાંકડી,
હાસ્ય પૂરીને ઠારે રે હિંદ મૈયાની આખડી!— ૫

સૂર્ય ચદ્ર ને તારલા સાથે વરસતા નિત્ય ઉજેશ,
ધર્મ અને દેશોન્નતિ કેરા મોઘા તુજ સદેશ
મળજો વીર મલબારી રે ફરજ ઊભી જ્યાં જ્યાં ખડી!
ભૂલે સ્મૃતિ શુ તારી રે હિંદ મૈયાની આખડી?— ૬

૫૯

ઇલ્મમક્કાનો હાજી

(ગઝલ)

ખુબ કરી જો ઇલ્મની સોદાગરી હાજી ગયો
એકદર ગુજરાતની કરી ચાકરી હાજી ગયો !

ખુબ કરી૰

જ્યા ભર્યા'તા આસમાને ઘોર કાળા વાદળા,
રંગ ત્યાં બેમૂલ કૈં કૈં ચીતરી હાજી ગયો !

ખુબ કરી૰

જ્યા જમીને ગુચવાતા ધૂળઢગ ને ઝાંખરા,
બાદશાહી બાગ ફૂલનો ત્યા કરી હાજી ગયો !

ખુબ કરી૰

ગુર્જરીનુ ઇલ્મમક્કા પાક કીધુ હજ કરી,
એક હજરતની ફકીરી દિલ ધરી હાજી ગયો !

ખુબ કરી૰

ઓ મહોબ્બત! નાઉમેદી! ઓ જુવાની ગુલભરી!
તમ ફકીરીની અમીરી આ હરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

એ અમીરીના સખુન પર ત્યાં ફિરસ્તા છે ફિદા.
અહિં ન જાણ્યું મોતી શા શાં વીખરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

રો હવે ગુજરાત! રો, રો! ના પિછાન્યો જીવતા
આસુના દરિયાવ એવા કૈ તરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

ના અદલ ઈનામ જગનું, એક કુરબાની દિલે
કૈ અમીરી, કૈ ફકીરી, સધરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

કાન્તનું સ્વર્ગપ્રયાણ

(દિવ્ય)

સ્વામીના સેવક વ્હાલા,
    ઓ ગુર્જરોના મણિ કાન્ત,
પ્રભુના અમૃતરસ પ્યાલા,
    તે પી પાયા મરણાન્ત,
તુજ આત્મન્માર્ગ નિરાળા
    ક્યા શોધ્યા આખર, શ્રાન્ત-
છોડી જગપથ નમાલા
    ક્યાં જઇ પામ્યો એકાન્ત? ૧

વ્હાલા, તુજ હૃદયસિતારે
 જ્યાં છેડયા પૂર્વાલાપ,
મૃદુ ઝરતી અમૃતધારે
 પળ ભૂલ્યા મો જગતાપ,
તુજ અંગુલિ તારે તારે
 ભરતી માધુર્ય અમાપ,
ક્યાં જઇ શોધું જગઆરે
 તુજ અદ્‌ભુત ગાનપ્રતાપ? ૨

ઓ બંધુ, ગયો તું ચાલી
 કુદરતશું ફરવા દૂર,
લાગ્યા શુ અમ ઉર ખાલી
 ચોગમ દ્વેષે ચકચૂર?
સંભારી સ્વર્ગે વ્હાલી
 અહિં વાળ્યા આલમનૂર?
ત્યાં ચાલ્યો ગાવા મ્હાલી
 શું ગાન પરમ રસપૂર? ૩

તુજ હૈયાની બલહારી
અહિં જોઈ અમે કઇ ઓર,
તુજ સ્નેહવસતે ભારી
લચતા મૃદુતાભર મ્હોર.
કેઇ કઇ ધારી અણધારી
તુજ હૈયે તપી બપોર!
ન્યારી, વ્હાલા, રે ન્યારી
તુજ કુસુમ સમી ઉરદોર! ૪

ડોલી બહુ તારી કીસ્તી
ભવસાગરને તોફાન,
ખોળી હસ્તી ને નીસ્તી
તું રોજ રહ્યા હેરાન,
તુજ નજર કદી નવ ખિસતી
જ્યા ઝગતુ દૂર નિશાન,
તુજ સફર સફળ થઇ દિસતી
સ્વામીકર દઈ સુકાન ૫

શુ 'નથી ઇશ્વર દુખીનો'?

શુ 'કર્તાની કૃતિ ક્રૂર'?

જીવનભર તો રસભીનો

તું, બધુ, રહ્યાં કયમ પૂર?

જો લેવો લ્હાવ અમીનો

તો વિષ પણ પીવુ શૂર

એ મહાપિતા પ્રભુજીનો

છે પ્રેમવિલાસ જરૂર ૬

માગ્યુ તે આજ મળ્યુ છે,

શોધ્યુ તે જડ્યુ ઝવેર

ઠોકયુ તે પણ ઉઘડ્યુ છે'

ઓ વ્હાલા, પ્રભુની મ્હેર!

ત્યા દેવ પરસ્પર પૂછે

દ્વારે ઊભા રસભેર,

એ આજે સ્વર્ગે શુ છે?—

રસદેવ, પધારો ઘેર! ૭

દુનિયાએ અળગો કીધો,
    તે કરવા પ્રિય વધુ આજ,
વ્હાલાએ ઘા ઉર દીધો,
    તે ચુંબન કરવા કાજ'
તે સ્નેહસુધારસ પીધો,
    લઇ પ્રભુઘેલાનો સાજ —
જો, પ્રભુએ ખોળે લીધો
    ને શિર મૂક્યુ સુરતાજ ! ૮

જન્મે જન્મે ઉર કસવુ,
    એ છે વિધિની શુભ નેમ,
જોવા અધારે ધસવુ,
    લેવા ખોવુ જગક્ષેમ,
દુનિયામા દુઃખે હસવુ,
    ને સુખમાં રડવુ તેમ
વ્હાલા, વિભુઉરમાં વસવુ
    તું સમજ્યો સાચી પ્રેમ. ૯

દિનકરની શોભા ખોલે
સૂર્યાસ્તે ભર આકાશ,
જીવન જ્યાં ચઢતુ ઓલે
ત્યા આત્મા ભરે મિઠાશ
નભગગા પૂરી લોલે
જ્યા આજે આખ અમાસ,
જીવન અવસાને બોલે,
ને પૂરે પ્રભુજી આશ ૧૦

વ્હાલા, પ્રભુપદ તુ ખેલે
છેડી તુજ વીણાતાર
અહિં વહતી રસભર રેલે
મધુરી ધીરી સ્વરધાર,
રોતી ઉરપાર ઉકેલે
ગુર્જરી તુજ ગાનપ્રકાર
શા રગ હશે સુરગ્હેલે?—
મુજ આખ ઉડે જગપાર! ૧૧

૬૨

ઉગશે રવિ ને આથમશે,
    રહેશે સત્યજ ને સ્નેહ,
આગળ પાછળ નભ નમશે,
    વચ્ચે તપશે રવિદેહ
તુજ ગાન પિતાઉર શમશે,
    ભરશુ ઉર એ રસલેહ,
ત્યાં તુજ રતિઘન ઘમઘમશે
    વ્હાલા, અહિ જ્યોનિર્મેહ ! ૬૧

દીવાળી

(ગરબી)

પ્રગટે ઘરઘર આજ પ્રકાશ,
        દીવાળીના મેરિયા રે લોલ;
ઝળકો આર્યભૂમિના વાસ,
        હો રંગભર હેલિયા રે લોલ!

(સાખી) ઊંડું અંતર કાળનું, ઊંડા આ અંધાર,
આવે તેમાં તેજના મોંઘેરા ચમકાર

ઊંડાં ઊંડાં છે અમ ગીત
        કે ગરવા ઘેલિયા રે લોલ
આવો, ગાઈએ સહુ શુભ રીત,
        હો રંગભર હેલિયા રે લોલ! ૧

(સાખી) દીવે દીવે દેવની સ્નેહભરી છે આભ,
ઝળહળ જ્યોતિ ઝીલતાં, ફૂટે પ્રાણની પાંખ

સુરવર મુનિવર નર ને નાર
કે એમાં ખેલિયાં રે લોલ,
આવો, કરીએ આત્મવિહાર,
હો રંગભર હેલિયા રે લોલ! ૨

(સાખી) કોટિક તારક ઝગઝગે, કોટિક દીપ પ્રકાશ
કોટિક એવી પ્રાણની ખીલો ઉન્નત આશ

કોટિક આજ દીવાળી સાથ
કે અંતર રેલિયાં રે લોલ,
દીપે દીપે પ્રગટો નાથ,
હો રંગભર હેલિયા રે લોલ!-- ૩

૬૫

નવા વર્ષનાં હાસ્ય

(ગરબી)

વ્હાલા! નીતરે હરિના નેહ,
આનંદભર આજે!
એના ઘરઘર વરસો મેહ
આનંદભર આજે!—
મોંઘી જગતની છાબડી ને
મોંઘી હૈયાની થાળ રે
મોંઘા તે રસ જગનાથના હો
ઝીલો જગતના બાળ!—
આનંદભર આજે! ૧

કાળી દીવાળીની રાતડી, તેમાં
ઝબકે દીવા ભરતેજ રે
નાથ હસે ત્યારે ઊજળા દીપાવે
ઊંડા અંધાર ઉર એજ
આનંદભર આજે! ૨

હૈયા હીરા, મન મોતીડાં, તે
મઢો હરિને હેમ રે,
પુણ્યની આંગળીએ પહેરી શોભાવો
આત્માનો અવિચળ પ્રેમ!
આનંદભર આજે! ૩

હસે આકાશ, હસે વાદળાં, ને
હસે પ્રભાત નવરંગ રે,
હસે જગત ફૂલ વેરતું, વ્હાલા!
હસો સદા સુખસંગ!—
આનંદભર આજે! ૪

જીવનનાં દેણ

(ગીત)*

ધીરી ધીરી ઓ બહેન !
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !

ના ગા ઘેરા ઘેરાં વેણ
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !— (ધ્રુવ)

ધીરી ધીરી તું બોલ,
ઝરણુ હૈયાનાં ખોલ,
જગત પોલમપોલ

પરમ કૌતુકના કહેણ
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !—ધીરી૦

* "કમુથી રંગ હો ગઈ,"—એ ચાલ

(સખી) શ્વાસે શ્વાસે જાય કુદરતા જગથી સરી ;
પ્રેમ રડે ને ગાય, ભરતી ઓટે માનવી !

ઉગે ઉગે સૂકાય,
ખીલે ખીલે કરમાય,
ભરે ભરે ઠલવાય

જગતજાદુના ઘેન,
ધીરી તુ બોલ મારી બંસરી !--ધીરી૦

(સખી) ફૂલડા જાગે જ્યાર, પ્રેમ ઝૂમી રહે કોડીલો
પાન ખરે તે વાર, જાય ઉડી જયમ વાયરો

એવા એવા છે નેહ,
દોડે દુનિયાની દેહ,
પડે જીવતી જગ ચેહ

એ તો જીવનના દેણ
ધીરી તુ બોલ, મારી બંસરી !—ધીરી૦

ધીરી, ઓ ધીરી, હા ધીરી,
ન થા તું અધીરી,
અમીરી ફકીરી,
સબીરી ! ગા તું વીરી

ધીરી ધીરી દિન રૈન,
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !

તારા ઘેરા ઊંડા વેણુ
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !

ધીરી ધીરી ઓ બહેન !
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !

૭૦

અમારી ગુજરાત

(ગીત)

કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત?
અમારી ગુજરાત હો જીવનની મહોલાત
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત?—(ધ્રુવ)

પગલે પગલે જ્યાં મોતી વેરાયાં,
સ્નેહે ઘૂમે માતજાયાં સજાત:
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૧

નવ ખંડ ગાજે ચેતન અવાજે,
લ્હાવે લેવો એ તો આજે ઉદાત્ત
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૨

આત્માને ભોગે જોગ જમાવશું,
આને મંદિર અમ પ્રાણની બિછાત!
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૩

---

*"નાહીં બનશેજી પ્રીતિના મોતીનું મૂલ", એ ચાલ

જઈશુ જગતને ચારે ખૂણાએ,
ગુજરાત **અમારી** ગુજરાતી અમ જાત
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૪

તપશુ એ તાપે, જપશુ એ જાપે
ઓ અમ 'અડબ્રહ્મ' ગુજરાત માત'
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૫

દુનિયા ડોલાવશુ, સાગર શોષાવશુ
મોઘા અમ પ્રાણની એ મોઘી મિરાત
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૬

ટ્રાન્સવાલમાં ત્રાસ અને ગુર્જરવીરત્વ

(મિશ્ર હરિગીત)

દેવી ! ધસો અમ અંગમાં !
ભરી દ્યો અનલ અમ અંગમાં !
જગ ડોલશે,
ચખ ચોળશે
અમ જીવનના રણરંગમાં
દેવી ! ધરો રણતર શર સ્વહસ્ત હા !
જગવો, ગજાવો સૂર પૂરણ મસ્ત હા !
ભડગર્જના ત્રાડી ગગનપડ ફોડતી ઊંડી વહે
ઓ દેવી ! ફૂંકો સદ્ય ! અમ અંતર અનલ ભડભડ દહે !

૨

શુ આભ આ તૂટી પડે?
ઓ સિંધુ શુ ઉછળી પડે?
હુ ખઆળમાં
આ કાળમા
શુ તેજ અમ ખૂટી પડે?—
શુ ના અમે ગુજરાતના સંતાન કે?
શુ ના અમારી માતનું અભિમાન કે?
હિંદુ, મુસલમિન, પારસી કે કૂહે વિવિધ અમ જાતીઓ?
એકાત્મ સહુ ઊભા અડગ' શુ ના અમે ગુજરાતીઓ?

૩

કંઈ દેશદેશ ઘૂમ્યા અમે,
કહિં રવિ ઉગે, કહિં આથમે:
જંગલ બધાં
મંગલ કીધા
અમ ધીરપાદ પરાક્રમે!
ન ગણ્યા અમે પ્હાડો, વનો, મહાસાગરો:
ન ગણ્યાં અમે કંઇ વનચરો કે જળચરો:
રે કંઇ હજારો વર્ષથી હર્ષે મચ્યા પરદેશમાં,
તે માતૃદૂધ ધિક્કરાવવા શું જીવીએ આ વેશમા?

૪

ઓ રણશૂરી ગુજરાતણો !
પ્રતિભાપૂરી ગુજરાતણો !
(શુ એજ કે
ઘરને ચકે
રૉબતી ઝૂરી ગુજરાતણો ?) —
પડખે અમારે રહીં સહે સહુ વેદના,
રણદેવીશુ ફૂકે ઉરે અમ ચેતના,
ગૌરવ-પ્રભા-મહિમાવતી ! વીરત્વ તમ ઝળકાવજો !
તમ કૂખ પાકયા મોતીડા અમ દેશને દીપાવજો !

૫

હે બ્રિટનના યશરક્ષકો !
સ્વાતન્ત્યના ઉરભક્ષકો
વિષ વિષ ભીડે
અમને પીડે
આ ત્રાન્સવાલી તક્ષકો !—
ભડ યુદ્ધમા ગાજી ઊભા સાથે અમે
કયમ દૂર જઈ દગ ફેરવો આજે તમે ?
તમ કિરણતતુ ગ્રહી ઊભા સામ્રાજ્યની છાયા તળે,
ત્યા એક તસુ ભૂમિયે અમોને ના મળે, શુ ના મળે ?

૬

ઉકળે અમારા અંતરો,
આંખે વહે અગ્નિઝરો
હર્ઠીએ નહીં,
લટીએ નહી
આ આફતે અમ સિંહનરો !—
શું અમે કાળા હિંદીઓ કહેવાઈએ ?
તમ હૃદય કાળા ચીતરી કયમ ગાઈએ ?
અમ આત્મકુંદન અગ્નિ આ બળતા પ્રતાપ ઝગાવશે,
ઓ ઓઅરો ! તમ ઘોર આ ઉરભૂમિને જ ધગાવશે !

૭

વીરા ! મચી શી હોળી આ !
શા સુભટરંગો ચોળ્યાં આ
ઉરશક્તિની
વ્રત ભક્તિની
અમ પ્રાણને ધૂળ રોળ્યાં આ !—
વીરા ! અમારા રંગમાં ચીર બોળજો !
વીરા ! અમારા ફાગની ધૂળ ચોળજો !
ઘેરા ગગનને ફોડતી, પાતાળના પડ તોડતી,
આવો, પ્રમત્ત ગજાવીએ રણહોરી જગ ઝઝોડતી !

૮

ઉછળો ગગન મહાસાગરો !
વટોળિયા નભને ભરો !
પ્હાડો પડો !
જ્વાલા ઉડો !
અંધાર અવનિ આવરો !
ગુજરાતના શૂરા અમે ગુજરાતીઓ !
થઈએ શું ભારતદેવીના યશઘાતીઓ ?
અમ ગેહ દઈએ, દેહ દઈએ, ચેહ ખડીએ તાતી ઓ !
અમ ટેક ના તજીએ કદી !—રે **આ અમે ગુજરાતીઓ !**

પુરોહિતની રાજભક્તિ

(અનુષ્ટુપ્)

' રાજપુત્ર હું છું ત્યાં શો યુદ્ધનો ભય રાખવો
ભ્રાતા ! અસ્ત્ર ચલાવીને રણપાંડિત્ય દાખવો ! ' ૧

(વસંતતિલકા)

પ્રતાપ ને શુક્ત સુરૂપ ધારે,
રાણા ઉદેસિંહતણા સુત બેઉ ગરા
દુર્યોગ એક દિન તે પ્રિય વીર પૂરા
ચઢ્યા વિવાદે મૃગયાવિહારે. ૨

(મંદાક્રાંતા)

તાપે ઊંડું વન બહુ તપે, અગ્નિજ્વાલા છવાતી,
અશ્વો સર્વે ફિણફિણ થતા ત્યાં સહે ભૂમિ તાતી
આઘે પક્ષી સભય ઉડતા ઊંડી છાયે ભરાય,
ને સ્હેજે ત્યાં ઉભય કુંવરો વાદમાં કૈં તણાય ૩

(અનુષ્ટુપ્)

પ્રસ્તાવ ત્યાં પ્રતાપે તો દ્વંદ્વયુદ્ધતણો કીધો
શુક્તે તે શર શબ્દોથી ઉત્તર ભ્રાતને દાખો. ૪

દ્વંદ્વયુદ્ધે પડે બન્ને, શસ્ત્ર સૌ ચમકી રહે;
વીરહાકે ધરા ધ્રૂજે, સાથીઓ નિરખી રહે. ૫

(શાલિનીમ્ ।)

દેહે દેહે ઝેર વ્યાપી ગયું છે,
રોમે રોમે શૌર્ય ઘૂમી રહ્યું છે,
ભ્રાતા ભ્રાતા સ્નેહસંબંધ ભૂલે:
શસ્ત્રે શસ્ત્રો, નભ ચમકતાં, આથડી હસ્ત ઝૂલે! ૬

(મંદાક્રાંતા)

કૂદી કૂદી, ઉછળી ઉછળી, સિંહશું રંગ રાખે,
રાના તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધનૈપુણ્ય દાખે
ઊભા ઊભા અવર જન સૌ ધ્રૂજતા મીટ માંડે;
વૃક્ષો ધ્રૂજે ઊભેલા, અનિલ ઘુઘવતો ઘોર ત્યાં ઘોષ પાડે ૭

ઊંચા વ્યોમે નહિ નહિ કદી યુદ્ધ કો જોયુ એવુ,
ઘેરૂ ઘેરૂ નહિજ અનિલે ગીત કો ગાયુ તેવુ,
પાષાણોમા, વન વન વિશે, ઘોષ એવા ન ઘૂમ્યા,
આજે મેવાડના શા ઉભય વીર લડે, અધ ક્રોધે ઝઝૂમ્યા! ૮

(અનુષ્ટુપ)

મેવાડ રત્ન શુ ખોશે, સ્નેહમત્રોજ રોં સર્યા?
સૂર્ય ને ચન્દ્રના જેવા રાજપુત્રો પ્રભાભર્યા! ૯

ક્રોધ છે સ્નેહનો વૈરી, અગ્નિમા બધુ બાળતો
નરકસાથી એ ક્રોધ પ્રજળે ને પ્રજાળતો ૧૦

(દ્રુતવિલંબિત)

નથી નથી હઠતા કુવરો જરા,
ઉભય યુદ્ધકલામહિ છે પૂરા;
કુલપુરોહિત આવી જુએ તહિં,
સકળ નાશ થતું દિસતુ જહિં. ૧૧

સ્થિતિ વિચિત્ર જણાય વિલોકતા,
યુગલ તે અટકે નહિ રોકતા,
ઉભયને અતિ તીવ્રજ આર્જવે
શમન કાજ પુરોહિત વિનવે. ૧૨

સફળ યત્ન જરાય જણાય ના,
વિકૃત બુદ્ધિથી કાંઈ સુણાય ના
કુલપુરોહિત દીન વિમાસતો,
હૃદય ના સમજે વિધિપાશ તો ૧૩

ઉભય બંધુવિરોધથકી આ સમે
જીવન નિશ્ચય એકનું આથમે,
ઉભય વા કહિ નાશજ પામશે
અરર ! આ ભૂમિનું પછી શું થશે ! ૧૪

(અનુષ્ટુપ્)

તપતું ત્યાં મહાતાપે દિસે છે વન આ વધુ,
લાગે છે ધ્રૂમતું હૈયું, વન ને વિશ્વ તો બધું ! ૧૫

(મન્દાક્રાન્તા)

રાતા તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધથી નાજ ખાચે
ઊભા ઊભા અવર જન સૌ ધ્રૂજતા શાંતિ જાચે
એવે આવી યુગલ વચમાં તે પુરોહિત ઊભે,
ભોકીને તે કટારી ઝટ નિજ ઉરમાં ત્યાં પડી રક્ત ડૂબે ! ૧૬

(અનુષ્ટુપ્)

લડતા કુંવરો મધ્યે વિપ્રનો દેહ તરફડે
ભૂલીને યુદ્ધ પોતાનું શુશ્રૂષા કરવા પડે ! ૧૭

પ્રાણશૂન્ય પડ્યો દેહ વિપ્રનો પળમા તહિં
શુશ્રૂષા ત્યા કરે કોની ? અરેરે ! સમજ્યા નહીં ! ૧૮

(મન્દાક્રાન્તા)

રે કેવી આ ઉર જગવતી ભૈરવી રાજભક્તિ !
અહા કેવી પ્રબળ સ્ફુરતી એ મહા પ્રાણશક્તિ !
કેવો ઊંડો, અડગ, વિરલો, ભવ્ય આ દેશપ્રેમ !
એ આત્મા, એ ગહન પ્રતિમા, લેશ ભૂલાય કેમ ? ૧૯

છે મેવાડે રુધિર વિરલુ ભૂમિમાં વીરકેરૂ,
પાષાણોમા, કુહર કુહરે, ઊછળે તે અનેક ,
રાજસ્નેહે રુધિર નિજ દે, હા પુરોહિત સૂએ !
ઊંડા તેના હૃદયપડઘા ત્યા ઘૂમે છે હજૂયે ! ૨૦

(અનુષ્ટુપ્)

શોકાશ્ચર્યે ઊભા બન્ને વીર શુક્ત પ્રતાપ ત્યા,
ઢળતા ભાનુના રશ્મિ ભૂલાવે ઉરતાપ ત્યા. ૨૧

થતા પ્રતાપની સંજ્ઞા, શુક્ત તે ભૂમિ ત્યાગતો
પ્રતાપ પ્રાણનિદ્રાથી પ્રતિજ્ઞામય જાગતો ૨૨

(દ્રુતવિલંબિત)

ગહન શાતિ વને પ્રસરી રહે,
ગગન રક્ત પ્રભા ક્ષિતિજે ગ્રહે:
ક્વચિત કોઈક અશ્વ ખુખારતો,
વન અગાધ પ્રતિધ્વનિ ધારતો ૨૩

વીરાંગના કર્મદેવી

(મંદ હરિગીત)

૧

અંગના !
વીરાંગના !
કર્મદેવી વીરાંગના !
શ્રીધર્મદેવી વીરાંગના !
લાવણ્યમયી રમણી બની શું આજ માણી વીરાંગના ?
ક્યાં કુમુદની
કોમળ બની,
ક્યાં થુવર તે કાંટાભર્યો ?
આ રંગ શો ન્યારો ધર્યો,
ઓ રજપૂતાણી વીરાંગના !
અંગ તપે રવિશું અરે, વીરાંગના ?
ઉકળે અમીસરિતા ખરે, વીરાંગના ?
ક્યાં ચાલી ઓ વીરાંગના ! કર ઝાલી આ તરવારને ?
શું રસિક લલના યુદ્ધ જૂઝે કાજ દેશોદ્ધારને ?

૨

અગના !

વીરાગના !

કર્મદેવી વીરાગના !

રિપુકાલ જેવી વીરાગના !

મધુરી, રગીલી, શાત કાતા આજ એવી વીરાગના ?

રંગમ્હેલ સુખાસને

સુવતી રસમા ખેલતી,

તજી સર્વ વિલાસને

તે યુદ્ધક્ષેત્રે રેલતી

આ ચાલી કેવી વીરાગના ?

ક્યા કંકણો આભૂષણો, વીરાગના ?

ક્યા સાજ આ યોદ્ધાતણો, વીરાગના ?

ક્યા ગાન મધુર આજ આ બદલાય શુ વીરહાકમા ?

વીરાગના ! તુજ હૃદય ગુજે રિપુદમનના રાગમા ?

૩

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

દૃઢ દુર્ગ જેવી વીરાંગના !

શૌર્યસંજીવિની, ઉગ્ર, પ્રભાવિશાળ વીરાંગના !

ઉન્મત્ત સરિત ધસી
જળ પૂર્ણવેગ ઘૂમાવતી,
નિજ બળ પ્રચંડ કસી
સાગર ગગન ઉછળાવતી :
એવી કરાળ વીરાંગના !

મેવાડ શું પરતન્ત્ર થાય, વીરાંગના ?
શું વીરભૂમિકળી ક્ષુદાય, વીરાંગના ?
શું યવનકિંકર કુતુબુદ્દિન જયધ્વજા ઊડાવશે,
જ્યાં સમરસિંહતણી શૂરી સિંહણ સમર ધ્રુજાવશે ?

૪

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

ઓ વિરલપ્રતિમા વીર્યગંગ વીરાંગના !

રણમાં ચઢ્યો,

શૂરો પડ્યો

પૃથુ સાથ પતિ મેવાડનો,

પુણ્ય ભૂમિ

ધૂળ ચૂમી

ખમે કંઈ કંઈ તાડનો,

ત્યાં શો નવલ ઉત્સાહનો

તું ભરે રંગ વીરાંગના !—

શું દેશનો સૌભાગ્યભાનુ ડૂબી જશે ?

વીરાંગના ! શું અંધજાળ ઊભી થશે ?—

ના રજપૂતાણી નહિ ડરે !

શો એ ટનો તે નીરવ સાગર ઉછળતો ઉલટે અરે !

વીરાંગના ! આંબરમાં તુજ કીર્ત્તિકેતુજ ફરફરે !

૫

અગના !
વીરાગના !
કર્મદેવી વીરાગના !
શુચિધર્મદેવી વીરાગના !
મહાશક્તિપ્રકાશિની વીરાગના !
દેશપ્રેમવિલાસિની વીરાગના !
અગવત રિપુ રગદોળનારી મહાભાવ વીરાગના !
રણમા જઈ
વિજયિની થઈ,
તેરમી સદી ઊજળી
સૌભાગ્યરવિ ત્યા નીકળી
લે હાસ્યલ્હાવ વીરાગના !
સાગર ભલે ભૂમિને ગળે વીરાગના !
તુજ કીર્ત્તિ અક્ષય ના ચળે વીરાગના !
અમ ભૂતશૌર્ય તુંમા મળે વીરાગના !
રે તુજ પરાક્રમની ગીતા ઘરઘર ગવાશે ભારતે !
વીરાગના ! તુજ પ્રાણમત્રજ ઘૂમશે ભર ક્યાર તે ?

વીરબાળક બાદલ

(પુનગાવણી છંદ*)

૧

અલાઉદ્દિન ખિલજી જવ આવ્યો,
ચિતોડને જીતવા દળ લાવ્યો,
વીર્યપ્રતાપ અખંડ બતાવ્યો
      એવો કોણ હતો નરવીર?
કોની આજ કથા તે કરીએ,
કોના ગાનથકી ઉર ભરીએ,
કોની પ્રતિમા નજરે ધરીએ,
      કોણ હતો એવો રણધીર?

*આ છંદ નવો રચ્યો છે

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
અદ્ભુત તે શી પ્રતિમા ગરી
રણ શોભાવે બાદલવીર !

૨

ચિતોડના બાળકનૃપ પક્ષે,
ભીમસિંહ બંધુસુત રક્ષે,
તેની લલિતા રંભા લક્ષે
યવનેશ્વર મોહી થઇ પૂર ,—
અલાઉદ્દિન ઘેરો લઇ આવ્યા,
નહિ નિજ આશ વિશે ડઇ ફાવ્યો ;
છળકપટે ભીમસિંહ બંધાવ્યો
રમણી દે તો છૂટે શૂર !

શું રજપૂતાણી યશ ખોશે?
બાદલવીર! બાદલવીર!
શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે?
બાદલવીર! બાદલવીર!
શું રજપૂતાણી યશ ખોશે?
શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે?
ના, ના, શૂર પડ્યા ના રોશે!
હાક પડાવે બાદલવીર!

૩

અલાઉદ્દિન ગર્વે નિજ ડૂલે,
એવે કંઈ સુણતાં ઉર ફૂલે,
ચિતોડની પદ્મિની ત્યાં ઝૂલે
દ્વારે નિજ દાસીઓ સાથ
ડોળીઓ શતસાત પધારી
યવનમુકામ સમીપ ઉતારી,
રમણી સાટે રણવીર ભારી
નીકળ્યા અસિ ફેરવતા હાથ!

ગોરા કાકાશું ત્યા ઘૂમે

બાદલવીર ! બાદલવીર !

થઈ રજપૂત સરદાર ઝઝૂમે,

બાદલવીર ! બાદલવીર !

ગોરા કાકાશું ત્યા ઘૂમે,

થઈ રજપૂત સરદાર ઝઝૂમે,

રિપુદળ તૃળ પળેપળ ચૂમે

રણ ધ્રૂજાવે બાદલવીર !

૪

હથિયારે વીજળીઓ ચમકે,

રણગગડાટે ધરણી ધમકે,

વીર બાળક અશ્વે ત્યાં ઠમકે,

ન ગણે ઘા નિજ સોગ્ય શરીર !

ગોરો ભૂમિ પડ્યે ના ખાચ્યો

ભીમસિંહ મુક્ત કરીને રાચ્યો,

બળવતા અરિને શિર નાચ્યો

વિજયી આવ્યો બાદલવીર !

માતાએ ચુમ્યો લઇ ખોળે,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે !
બાદલવીર ! બાદલવીર !
માતાએ ચુમ્યો લઇ ખોળે,
દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે !
ભારત ગર્વે હૃદય હિંચોળે
ફરી ક્યા લાવે બાદલવીર ?

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(એમની પચાસમી વર્ષગાંઠને શુભ દિને રવિવાર તા. ૨૧-૯-૧૯૧૯)

(છંદ હરિગીત)

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના!
સૂર તમ સુરસદનના
સ્નેહે ભર્યા,
સત્યે ઠર્યા,
દો આજ મોઘા કવનના!
આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુરસાજમાં,
આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજમાં!
ખગ સર્વ મધુકંઠી મળો!
મધુર લહરીઓ ભળો!
પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં!
સંગીતદેવી! કાવ્યદેવી! સર્વ આજે આવજો!
અહિં અમર મોહનગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવજો!

૨

મોઘો અમૂલ્ય પ્રસગ આ,
છે અતુલ્ય ઉમગ આ ,
પ્રિય હ્રદયના
સુરવિજયના
મોઘા અમારા રગ આ
એ રગમા કયમ એકલા અહિ મ્હાલીએ ?
આ લોક ને પરલોક સાથ ઉજાળીએ ·
શિર જેનુ અડતું સ્વર્ગને
ધારતું રવિભર્ગને,
ના ભૂલતુ ને આ ધરા પણ ભાળીએ
એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !
આવો બધા, અહિ ગાઈએ નવપ્રેમગાઢ પતીજનો !

૩

એ ગાઠનારો કો હશે,
જગ બધી જે મોહશે
સદ્‌વચનથી,
સન્મથનથી
જે આસુ જનનાં લોહશે?
જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
જેણે ધરી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
વનવન વિશે જે આથડયો,
અસુર શું નિર્ભય લડયો,
મરચેજ જડતો વાત જે નિર્માણની.
માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
એવા વસાણા રાખનારો ગાંધી એકજ ભારતે!

૪

કયા શુદ્ધિ જોઈ ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની ?
ભારત ! ખરે
જુગજુગ ધરે
મોટાઈ એ તુજ મર્મની !
રાખ્યુ હરિશ્ચંદ્રે અમોલુ સત્ય જે,
ટેકી અડગ પ્રહ્લાદ કેરૂ કૃત્ય જે
ભારતતણા ઇતિહાસમા
છે રહ્યુ ચિરવાસમા,
એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે
તે ના રહે ઢકાઈ અહિ અજ્ઞાન કેરી આંધીએ,
કળિજુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યુ મહાત્મા ગાંધીએ !

૫

વ્યાપ્યો અધર્મ બધે ઘણો
કારમો માયાતણો,
આ દેશમા
મન ક્લેશમા
ચાલ્યા વિનાશી ઘર્ષણો
દીસે હરાયા તીર્થ કેરા તેજ હા,
ના આજ ગગાસ્નાન તારે સ્હેજ હા,
ના પેટભર ભોજન મળે,
બાળ ભૂખ્યા ટળવળે,
છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગનેજ હા!
એ સત્ય ખૂટ્યુ ત્યા બધે ખૂટેજ સુખનાં સાધનો,
એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો!

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
સ્નેહ પુષ્પો લાવીએ;
નવજીવને
નવકિરણને
એ સત્ય આત્મ સમાવીએ
જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ ક્રૂરતા,
જેની અખંડ જણાય યૌવનશૂરતા;
જેના મહાસંયમથકી,
ધર્મમય ઉદ્યમથકી,
નિજ શત્રુને પણ સ્નેહપિંજર પૂરતા;
જે કર સર્યા મણકા વિરલ એ ભવ્ય જીવનમાળના
તે અમ શિરે તપજો સદા ! ન પ્રહાર લાગો કાળના

૭

મોહન ! અમારા વીર ઓ !
સાધુ, દાના, પીર ઓ !
સુકુમારતા
ઉર ધારતા
અલમસ્ત મીર ફકીર ઓ !
મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન બંસરી !
મોહન ! તમારી સત્ત્વદોહન બંસરી !
સહુ મોહને ભૂલાવતી,
રસ અખંડ જમાવતી,
મોહન ! તમારી બ્રહ્મસોહન બંસરી !
વાજો અખંડ પ્રવાહથી, સહુ સ્થિર થઈ સુણીએ અમે:
એ રસ ટપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ અમે !

૮

વીરા ! લળી ઉર કેમ ના,
આ મહોત્સવ હેમના
ભારત વિશે
થળથળ દિસે
લ્યો નમન આ અમ પ્રેમના !
વીરા ! તમારૂં તેજ હૃદય જગાડજો !
અમ જીવને તમ સત્યબીજ ઉગાડજો !
અમ કુંજ લીલો થાય આ,
ભારતે રસ છાય આ,
ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડજો !
તમ જ્યોતથી અહિં કોડ જળજો જ્યોત સત્ય સમાધિની !
ભારત વિશે ઘરઘર થજો જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત!

(વીરવિજય છંદ)*

જયજય મારા ગુર્જર વીરો!

આવો, એક ફકીર અમારો! આજે દિવસ ઉગ્યો રળિયાત:
ધોધ પ્રકાશતણા ઝીલીને ઝગમગતી કરવી મ્હોલાત:

ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે?

શાર્દ વસે હૃદયે કે બાથે?—તેજ છતાં બુઠ્ઠી તરવાર;
ફેંકી દ્યો સહુ બુઠ્ઠાં શસ્ત્રો, સજો હૃદયના નવહથિયાર!

ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૨

* આ છંદની નવીન રચના વીરરસને અનુકૂળ આવે તેવી રીતે ગોઠવી છે. ચરણાકુળ અને ચોપાઈના ચરણો મેળવતાં સવૈયા એકત્રીસા થાય છે. આ નવીન છંદનું પહેલું ચરણ ચરણાકુળનું, બીજું અને ત્રીજું ચરણ સવૈયાનું, તથા ચોથું ચરણ ઝૂલણાનું છે. એવી રીતે એકજ વર્ગના છંદોનો મેળ આ છંદમાં સ્વાભાવિકપણે થયો છે.

હોય વિલંબ હવે શો ઠાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો ' અગ્ર રહી ઘુમવું છે આજ .
ધજા રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલખ લાજ '
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૩

નથી રુધિર રેલવવા કોના ,
નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુભંગ ,
નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં જ્યાં જનરક્ત ભરે ઉમંગ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

પ્રેમ વસે ત્યાં દ્વેષ રહે ક્યાં ?
આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો થાય પ્રકાશ ?
જ્ઞાનદીપ સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાનતણો છે નાશ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરંધર, શૂર, અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વપ્રતાપ ,
અંગ રુધિર ઉછળે નભ અડતા , ભરો હરોલે હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૬

ભૂત બધુ પાછળ છે મૂક્યુ—
આજ ઉરે નવજીવન ફૂક્યુ, દુનિયા બધે નવી દેખાય ,
નવઆશે નવહાસ્યે ધસવા આજે પાદ અધીરા થાય ,
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૭

ઝુખી પડ્યા કે હઠ્યા પછાડી ?
ધસો ધજા લ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર
ધર્મભાર શૂરોજ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઊઠે તેર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડગાવે ?- -
પર્વતપરથી કૂદી હાવે સાગરને બાથીશુ બાથ ,
જગલ તોડી મગલ કરશુ, બતાવશુ બળવતા હાથ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૯

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !
કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભડવીર ,
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમા ગાજે રણધીર :
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા !
ગિરિગહ્વરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું રમતા બાળ !
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ !
આ ગુજરાત ! આ ગુજરાત ! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા સ્થાપી
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર,
ગુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દમણગંગાનું જળ શૂર !
આ ગુજરાત ! આ ગુજરાત ! ૧૨

છે અદ્ભુતતા એ નૈં જૂઠી !
પશ્ચિમસાગરના જળ ફૂટી ઉછળી ગગન કરે નિજ ઓમ,
વિન્ધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઊભી ઝીલે પડતું વ્યોમ !
આ ગુજરાત ! આ ગુજરાત ! ૧૩

એવા આ ગુર્જર સંતાનો !
હિન્દુ, પારસી, મૂસલમાનો, ખ્રિસ્તિ, બૌધ કે જૈન ચહેલ !
ભુજશું ભુજ બીડીને આવો : એકજ પ્રેમતણી છો વેલ !
આ ગુજરાત ! આ ગુજરાત ! ૧૪

અહો અડગ બાધવ ટેકીલા !
દ્વેષ વિશે બનવુ નવ વ્હીલા, દ્વેષ કદી નવ આપે જીત,
અંતરરિપુનો કરો પરાજય પ્રથમ અખડ ધરી ઉર પ્રીત!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૫

દ્વેષે શુ રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડમાયા પડી હૃદયમા છે પથરાઈ,
ઉકેલના પરદોષ ઉરે તો નિજ અધાર વધે ધુધવાઈ,
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૬

લોચનના પરદા ધો ખોલી!
જન બધા ઉર ખાતા ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન,
સ્વાત્મબળે, ઓ ગુર્જર વીરા! થવુ આપણે છે સ્વાધીન!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૭

રહેવુ શુદ્ધ વચન મન કર્મે
સાર એજ દીઠો સહુ ધર્મ, તો કયમ થઈએ પતિત નિદાન?
પ્રેમ તહિ ધિક્કાર રહે નહિ ધિક્કારે નહિ પ્રભુનુ સ્થાન.
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !
પછી અડગ તમ પગ ઊઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર ;
જય કુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે ઠોરે ઠોર
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૯

ઓ આ થાય બધે અજવાળાં !
ઉઘડ્યા પુણ્યપ્રભાત રસાળા ! ઉઘડ્યાં ભાગ્ય ભલેરા દેશ !
રણશિંગા ફૂંકાય ફરી આ કર્મવીર ! હઠશો નવ લેશ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૦

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂના સાચે !
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી રાચે, પયગમ્બર ને પીર અનેક,
સચાઇ સ્વર્ગતણી ભૂલેલી દૃઢ બધારો ફરી વિશેક !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો !
પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ !
અમ પડખે ઊભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણનો ગર્વ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !
આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ જોખ,
મરવુ તો શૂરાને ગરવુ કાયર ખોળે ઘરના ગોખ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૩

શ્વેત ધજા ભારતમા રોપો !
થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ,
જગબધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થશે નવીન અનૂપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૪

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા !
પુણ્યભર્યો પ્રભુપાદ રસીલા ઘરઘર ભરે નવીન પ્રભાત
સત્વર વીરા ! પડો મોખરે, ગજવો જય જય ભારતમાત !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૫

ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ

(૫)*

દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરતી વીરા!
આવો, પૂરા રે ખમવા દુઃખના ચીરા!—(ધ્રુવ)

કડકડ કૂટે કોડ કડાકા, પર્વત ફૂકે ફાટે,
ઝગઝગ જ્વાળા વ્યોમ જળાવે ઊભા રહો દૃઢ વાટે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૧

નથી પડવું ચાહોમ કરીને આજે અવગુણનું,
નથી અબળને દમવું. આ છે જડચેતનનું લ્હાણું!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૨

સત્યજ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્યજ અંગ અમારા;
સત્યજ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્યજ વ્રત અમ ન્યારા:
દુઃખમાં શૂરા રે! ૩

---

* 'ભાગતી ભૈયા રે' રામ સુણ્યો ન હજી શું?"—એ ચાલ.

માચા સૌ ઘર બાર તણી ને સુખની ડોળી દફની,
આત્મશૌર્યના શ્વેત સજ્યાં પટ, ના કાયરની કફની
દુખમા ગરા રે ! ૪

પાય પડયા વિનવ્યા કઈ કઈ, શુ હ્રદયહીણને રટવુ?
હવે પડયા રગડવા રણ ત્યા ના હઠવુ, ના હઠવુ !
દુખમા ગ્રગ રે ! ૫

ભારતદુ:ખ શિરે અમ લેતા, હૈયા કેમ ન ફૂલે?
ઓ ભારત ! નિધિ પાર ઉતરજો અમ શબડગને પૂલે !
દુખમા ગ્રગ રે ! ૬

વટે ઘાટે છાતી ફાટે થાય સ્મશાની દુનિયા,
નવલખ આખે વ્યોમ રુવે પણ પાછુ જુએ ન મરણિયા'
દુખમા શૂરા રે ! ૭

એજ અલખની ધૂન અમારી, મૂગે મુખ દુખ સ્હેવુ
બેડીની જડ જડતા અગ્નિ પણ આખર રોશે એવુ
દુ:ખમાં શૂરા રે ! ૮

કીર્ત્તિ અમોલી ભારત કેરી આજ અમારે હાથે·
ઓ વીરા ! જગને ઝૂલવવી આ ગરવી ગુજરાતે !
દુ ખમાં શૂરા રે ! ૯

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ રણક્ષેત્ર અનેરૂ !
જયજય કોને ભાગ્ય અહલ એ પુણ્યજ ભારત કેરૂ ?
દુઃખમા શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા !
ગાજો પૂરા રે સત્ય પ્રેમરસધીરા ! ૧૦

१११

દેવીનાં નવચેતન

(ગરબી-સોરઠ)*

દેવી! દીસે શા નવચેતન તારી આંખમાં રે!
તારી આખમાં રે,
પાછુ ઝાંખ માં રે!
દેવી! દીસે० (ધ્રુવ)

મોહનની નવબંસી બોલે,
જુગજુગનાં પડળો કંઈ ખોલે;
અંતર ઝૂલે ચઢતાં નવઅભિલાખમા રે
પાછુ ઝાંખ મા રે!
દેવી! દીસે० ૧

* "કામણુ દીસે છે અલબેલા તારી આખમા રે,"—એ ચાલ.

ભૃગુટીના તપચાપ ચઢાવે,
નયન નયન શર શૂર ઉડાવે,
જયેતિ અનેરી લાવે જગની સાખમા રે
પાછુ ઝાખ મા રે '
દેવી ' દીસે૦ ૨

ઉરમયમના અજન કીધાં,
સત્ય સનાતન વ્રત મન લીધા,
મૃત્યુતણા અમી પીધા લોટી ખાખમા રે '
પાછુ ઝાંખ મા રે !
દેવી ' દીસે૦ ૩

સ્વાત્મબળે રચવી જગ ન્યારી
નવચેતનની ઓર ખુમારી !
ઉરના લાખ ઉમળકા વારી રાખ મા રે '
પાછુ ઝાખ મા રે !
દેવી ! દીસે૦ ૪

પ્રગટ નિડર સદ્ધર્મ પ્રસરવા,
એકકુટુંબી વસુધા કરવા,
ગરવા ગુણ ઉદ્ધરવા રાજા રાકમા રે!
પાછુ ઝાખ મા રે!
દેવી! દીસે૦ ૫

દેવી! એ નવગૌરવ કાજે
હસતા વહાણા દ્વાર વિરાજે
ધસીએ આજે ત્રીસ ક્રોડ તુજ પાખમા રે!
પાછુ ઝાખ મા રે!
દેવી! દીસે૦ ૬

નવજુગમા નવમોહન બોલે,
રુદ્ર ત્રીજુ લોચન કઈ ખોલે
ઓ દેવી! ડોલે બ્રહ્માડ જરાકમાં રે!
પાછુ ઝાંખ મા રે!
દેવી! ઉભરે શા નવચેતન તારી આખમા રે! ૭

૧૧૪

ખાંડાની ધારે

(પુનરાવળી ’૭૬)*

૧

ભર આકાશે વાદળ છાયાં,
અંધારે વનવન ગુંચવાયા,
ઘુડ ચિબડિયા જ્યાં ત્યાં ધાયાં:
કોણ પુરે પાંચાલી-ચીર ?
આશ-નિરાશે આત્મન-હાડી
ડોલતી દે ધૈર્ય ન છાંડી,
ડગમગતી જગ દૂંહે દગ માંડી:
વ્હારે કોણ જશે નરવીર ?

ઊંડા અજવાળાં જો આવે,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઘુડ ચિબડિયા શું ત્યાં ફાવે ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઊંડા અજવાળાં જો આવે;
ઘુડ ચિબડિયા શું ત્યાં ફાવે ?
નવરસભર નવજીવન લાવે,
ચીર પુરાવે ગુર્જરવીર !

---

* આ ’૭૬ના રચ્યો છે

૨

ખૂણે ખૂણે ખોજ કરીને,
ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
મરતા પ્રાણે આશ ધરીને
કોણે ઊંચા કીધાં શીર ?
મસ્તતણી તોડી મસ્તાની,
નનઘનની કીધી કુરબાની·
નમ્ર, નિડર, સ્વાધીન, સ્વમાની,
સત્ય જ એ ગુર્જર નરવીર !

શુ ખાલી ગરજીને સૂતા ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
શુ મેઘે જળધોધ ન ઠૂતા ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
શુ ખાલી ગરજીને સૂતા ?
શુ મેઘે જળધોધ ન ઠૂતા ?
શુ ભય ભાળી ઉર ભીરૂતા
કદી જણાવે ગુર્જરવીર ?

૩

પગલે પગલે કટક ભાગ્યા,
ચરણુ રુધિર ઝરતા ભર લાગ્યા,
પથરે પથરે પ્રાણુજ જાગ્યા,
પદસ્પર્શે તૂટી જંજીર
હેયાના પિંજર સળગાવ્યા,
ભૂતતણુા ભરણુા મૂકાવ્યા,
દ્વાર નવા દસદિશ ઉઘડાવ્યા,
વદન હો તેને નરવીર!

શું એકલડા આજ પડયા છે?
ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
એકલડા પણુ શૂર ઘડયા છે
ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
શું એકલડા આજ પડયા છે?
એકલડા પણુ શૂર ઘડયા છે
ખાડાની ધારેજ ચઢયા છે,
બિરદ બતાવે ગુર્જરવીર!

૪

ઓ વીરા ! સારથિ શુ કરશે ?
ધર્મમર્મ ગીતા ઉચ્ચરશે ·
અર્જુન રણ ટંકારે ભરશે
તોજ વિજય પામે રણધીર ·
છિન્નભિન્ન અરિદળબળ પળશે,
જુગજુગના અંધારાં ટળશે,
સત્ય ધજા ઉડતી ઝળહળશે,
સ્નેહે જગ છાશે નરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એ નવજીવન જીવવા આવો,
એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
ગુર્જર શૌર્ય જગે અકાવો
જય જય હાવે ગુર્જરવીર !

દેવીનું ખપ્પર

(લાવણી)

ભર ભર મારૂ ખપ્પર, ભૈયા ! ઓ ભારતના વાસી !
ઘરઘર ભીખુ હરનિશ ફરતી, હુ જુગજુગની પ્યાસી
ખપ્પર ભરો ભરો હો !—(ધ્રુવ)

ક્ષણ ક્ષણ ગણતાં મન શોષાયુ, શોષાયુ તન ત્રાસી,
બ ર બ ર સૈકાથી ભટકુ અરે અરે ઉપવાસી
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૧

અજલિ નાખે, ખોબો નાખે, નાખે કો ભર પ્યાલી
જુગસૂકુ તળિયુ દે શોષી, ખપ્પર તો રહે ખાલી
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૨

ઓ ભૈયા ! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહીં એ ચાલે
નદ ઉલટાવો, સિધુ ભરાવો—છલ છલ ભરો ઉછાળે !
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૩

ગાજવીજ ને મૂશળધારે રેલ રેલ જગ છાતી
એક ઝાપટે નવ ચોમાસુ વીર! તૃષા ન છિપાતી,
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિ ઘરઘર જો સળગ્યો, રોતી રોતી શુ માગુ?
શિર કાપી ખપ્પરમા નાખો, કરો કાળજુ આઘુ!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૫

એક કેસરીની ત્રાડે તો ભરી દિસે વનવસ્તી,
એક વીરરસની મસ્તીમા કરુણતણી કયા હસ્તી?
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૬

અધઉઘડયા છે દ્વાર પ્રભાના ઓ ભૈયા! ઝટ આવો!
ખપ્પર માત્ર ભરો વીરત્વે! પૂર્ણ પ્રભા રેલાવો!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૭

રણહાક

(ગીત*)

તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !—

થનગનતા આગણ હણહણતા હય મારે ખુખારા:
ભય હણતી રણહાક પડે ને માત કરે હોકારા
દિશદિશ ડગમગ ડોલે,
ભાવિ અનેરૂં બોલે,
અવસર વર કર ઝાલો,
અણુગણ તારકગણ સમ ગરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૧

---

*કવિવર રવીંદ્રનાથ ઠાકુરના "જનગણ મન અધિનાયક જય હે ભારતભાગ્ય વિધાતા" એ રાષ્ટ્રગીતની ચાલ.

ગગનથકી અંગાર ઝરે ને અગન અગન દિલ બળતી,
પરમ વીરના પ્રાણતણી ત્યાં જ્યોતિ અધિક ઝગહળતી -
ભર રણને અજવાળે,
અરિજન સર્વ પ્રજાળે;
જીવથકી જશ વહાલો—
નરતનનું ઉરધન ઉદ્ધરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !—
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૨

અમર પિતરના સાહસ સ્મરતા સમર ગજાવે શૂરા ;
હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તિ, મુસલમિન, પ્રૌઢ પ્રતાપી પૂરા :
આપણ સહુ ગુજરાતી,
ગજગજ ભીલે છાતી,
મારો આભ ઉછાળો -
ગર્જનથી ઘન સમ રણ ભરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૩

તગતગતી અસિધારે હો કે ધગધગતા અંગારા,
આજ વતનની લાજ જતનથી રાખે રાખણહારા.
નહિ તો અહિ શુ રહેશે?
રે પ્રભુ તો શુ કહેશે?—
નહિ, નહિ, ભય શો ઠાલો,
રણ રણ તમ જયધ્વજ ફરફરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!
જયો જી! જયો જી! જયો જી!
જયો જયો જયો જયો જી! ૪

મૃત તનનુ અમૃત શુરાતન કોણ રગેરગ ભરશે?
કોણ વિજયની કીર્ત્તિ સાથે અહલબહલ શિર કરશે?
જો ભારત જીવે તો
કોણ મરે શિર દેતો?
ધન્ય બની જગ મ્હાલો
તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!
જયો જી! જયો જી! જયો જી!
જયો જયો જયો જયો જી! ૫

માનવહૃદય

(ખડ હરિગીત)

કંઈ કળા કિરતારની
જોઈ મેં આ સૃષ્ટિમાં,
પૃચ્છ્યાં પેલે પારની
પણ કલ્પનાની દૃષ્ટિમાં. ૧

રગ દીઠા નવનવા
ભવ્યતા, સૌંદર્યના,
ને ડૂબ્યો દિલ ઠારવા
એ સાગરે આશ્ચર્યના. ૨

પારદર્શક જાળી આ
ગૂંથી જે અધારની
ને જગતશિર વાળી આ
મૂકી મહાવિસ્તારની; ૩

સૂર્ય ને ચન્દ્રતણા
તેજરત્નો ત્યાં સરે,
તારલા કંઇ અણગણ્યા
ઝુલાઇને ક્રીડા કરે; ૪

ને રહ્યું અમીતેજનું
ઝરણું પેલી પાર જે,
નવનવા બિન્દુ અણુ
તેના ઝીલે અધાર એ ૫

ગુપ્ત એ રચના ભણું
તેજ ને અધારની;
હૃદયથી સમજી ગણું
અદ્‌ભુત કળા કિરતારની. ૬

પૃથ્વીમાં રચના વળી
ભવ્ય મેં દીઠી ઘણી;
મૂર્ત્તિ અનુપમ જ્યાં મળી
પ્હાડો અને ખીણોતણી. ૭

ને મહાગભીર આ
સિધુ જે મથન કરે,
સૂર તેના ધીર હા
મુજ ઉર મહાભાવે ભરે ૮

વર્ણો રહ્યા પાતાળમા
પૃથ્વીના ઉદરે ભર્યા
ભેદ કઈ કઈ કાળના,
તે પણ સહજ મનમા ઠર્યા ૯

ઊંડો એ કુદરતતણુ
જોયુ સર્વ મહત્ત્વ મેં
ને સીંચ્યુ આત્મે ઘણુ
કલ્યાણકારી સત્ત્વ મેં ૧૦

જાણ્યુ કઈ ન હશે વધુ
ભવ્ય, સુદર, ને મીઠુ,—
પણ ગયો ભૂલી બધુ
માનવહૃદય જ્યારે દીઠુ! ૧૧

મુઠ્ઠીભર આ વસ્તુમાં
શી કળા કિરતારની !
કોટિ સૃષ્ટિ સમસ્ત આ
એ પાસ છે તલભારની ! ૧૨

*

નાથ ઓ ! તારી કળા
શો ઔએ બીજે કહિ ?
દીધું તનેજ પિછાનવા
માનવહૃદય અમને અહિ ! ૧૩

१२७

શું બોલું

(પદ)-

શુ બોલુ, રે મૈયા ! શું બોલુ ?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શુ બોલુ ? (ધ્રુવ)

સાતે સાગર તરીને આવ્યો જે જોદ્ધો,
કાંઠે ડૂબે તે અહિંયા શુ બોલુ ?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ? ૧

ઇંદ્રધનુષ્ય પાંખો ખોલે ન ખોલે,
ઉડે સૌંદર્ય તહિં, હા ! શુ બોલુ ?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શુ બોલુ ? ૨

અધ્યાની કીકી જરા પલકે ન પલકે,
મીંચે અંધાર જઈ આ, શુ બોલુ ?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ? ૩

"ક્યા માગુ રે મે ક્યા માગુ, એસી ટૂંકીસી જીદગીમે ક્યા માગુ ?"—એ ચાલ.

તાપે તૃષાતુર આવી હસી તળાવે,
નીર રહ્યાં ત્યાં નહિ, હા ! શું બોલું ?
      મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ?   ૪

જુગતી પંખીની જોડી બેઠી જઈ ડાળે,
તૂટી ડાળી તે ગઈ, હા ! શું બોલું ?
      મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ?   ૫

ભડકે ઉગાડયાં ફૂલો, ફૂલમાં છે તણખા,
શોધું સુગંધ કહિં આ, શું બોલું ?
      મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ?   ૬

સૌંદર્ય ને આશાના પલકા છે અધુરા.
જીવનના રંગ કંઈ આ શું બોલું ?
      મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા ! શું બોલું ?   ૭

હૈયાના ઘાવ

(રાગ માઢ)

જગહૈયા ખોલી ખોલી જુઓ,
હૈયે હૈયે ઘાવ
કંઈ હૈયે હૈયે ઘાવ,
ઊંડા હૈયે હૈયે ઘાવ રે—જગહૈયા૦ (ધ્રુવ)

વાદળ વાદળ વીજળી ચીરે,
નીરે ભરાય તળાવ,
હૈયે હૈયે ઘાવ ઝરે તેમા
તરતુ જીવનનુ નાવ રે—જગહૈયા૦ ૧

ઉન્નત, અડગ હિમાચલ જેવા
દીસે સાધુ-ઉર શાંત,
ઊંડી ઊંડી એ થકી પણ વહેતી
કંઈ કંઈ ગંગા એકાંત રે—જગહૈયાં૦ ૨

ચંદ્રે ચંદ્રે હોય કલંક, ને
 સૂર્યે સૂર્યે ડાઘ;
હૈયે હૈયે ઘાવ છતાં દીપે
 પુણ્યના તેજ અથાગ રે—જગહૈયા૦ ૩

ચાર આંગળનું હૈયું છે તેમાં
 કોટિક કોટિક ભાવ
કેમ સમાત એ ટૂંકા જગતમાં
 હોત ન હૈયે ઘાવ રે?—જગહૈયા૦ ૪

ગંગા યમુનાના ઘોઘ સૂકાશે,
 સૂકાશે સાગરના નીર,
ઊંડા આકાશના તેજ સૂકાશે,
 ન સૂકાય હૈયે વાગ્યા તીર રે.—જગહૈયા૦ ૫

દહાડે દહાડે અજવાળાંના અમૃત ને
 અંધારી અંધારી રાત
ઊંડા, અબોલ હૈયાના ઘાવની
 ખોલે અનેરી કો વાત રે?—જગહૈયા૦ ૬

થાક્યા થાક્યા છે આલમના આત્મા ને
  થાકી છે દુનિયાની દેહ,
કોણ કળે આ શૂન્ય જગતમાં
  ભાગ્યા હૈયાના સ્નેહ રે ?—જગહૈયાં૦ ૭

ઊંચા આકાશથી પુણ્યરૂપ ઝરતા
  સ્વર્ગંગગાના નેવ,
વાવે ધાવે હસે પ્રભુની પ્રતિમા ને
  બનતા માનવના દેવ રે !—જગહૈયાં૦ ૮

પાપના ભાર ઉતારજો, સ્વામી !
  પુણ્યના રસ છલકાવ !
એ રસલીલાના જોગ જોગવવા
  હો હૈયે હૈયે ઘાવ રે !—જગહૈયાં૦ ૯

કિસ્મત

(ગઝલ)

ખુદા જાણે લખ્યુ હોશે અમારે કિસ્મતે શુ આ !
ભલાની આ ભલાઈમા બુરાઈ કઈ થતે શુ આ ! -ખુદા૦

નથી તકસીર કઈ કીધી, કરી તદબીર કઈ સીધી
મગર તકદીર વગર એવી બુરાઈ આવતે શુ આ ? -ખુદા૦

નફાની ના રહી આશા, ખફાના સૌ પડ્યા પાસા
વફાની આ વફાઈમા જફા પૂરી હતે શુ આ ? -ખુદા૦

બુરૂ ખજર ઊંડુ પેસી જિગર નાખ્યુ બધુ રહેસી,
અરે ઓ નાતરસ બની ! ન આવી રહેમતે શુ આ ?-ખુદા૦

ગુલો'ની ચાદરો છાતા અમારે દિલ પડ્યા કાટા,
અરે અફસોસ કિસ્મત ! તું ડુબાવે લ્યાનતે શુ આ ?-ખુદા૦

ચાહી વફાદારી, પડી ત્યાં તો છરી કારી !
દુનિયા ! ચશમ તારી ઝરે છે આગ તે શુ આ ?–ખુદા૦

રી દિલ્લગી ભારી, અમારી એ ગુનેહ્ગારી !
.ાની, પશેમાની અમારી મોહ્બતે શુ આ ? –ખુદા૦

ારાં દર્દના આંસુ ગણે નાદાન દુનિયા શુ !
ની એ ખુદાઈમા અદલ છે આફતે શું આ ? –ખુદા૦

દાન

(ગરબી)

૧

એક જાચક આવ્યો મારે બારણે, જય સીતારામ!
આવી ઊભો તે ભિક્ષા કારણે, જય સીતારામ!
  દરિયાસાગર રાજવી! જય સીતારામ!
તમ દાને છે દુનિયા લાજવી, જય સીતારામ!
તમ પુણ્યે આકાશ અજવાળિયા, જય સીતારામ!
રહેજો અમર તમ મહિર માળિયા, જય સીતારામ!
દ્યો ભોજન, ઊભાં ભૂખિયા, જય સીતારામ!
દઈ દાન કરો કંઈ સુખિયા, જય સીતારામ!
એવુ સુણી મેં ભૂખદુઃખ કાપિયુ, જય સીતારામ!
હતુ જે કંઇ તે મેં આપિયુ, જય સીતારામ!
ગયો ખાધુ ને ખરચી નાખિયુ, જય સીતારામ!
નહિ પાસે જરા પણ રાખિયુ, જય સીતારામ!
ફરી આવી આવી લાગે માગવા, જય સીતારામ!
હું ન શક્ત બન્યો ભુખ ભાગવા, જય સીતારામ!

૨

ફરી જાચક આવ્યો મારે બારણે, જય સીતારામ!
આવી ઊભો તે ભિક્ષા કારણે, જય સીતારામ!

ઓ પુણ્યપ્રતાપી રાજવી! જય સીતારામ!
ભૂખિયાની ભૂખ નિત ભાજવી, જય સીતારામ!

ધરીએ આશા તમ દાનમાં, જય સીતારામ!
લઈએ નામ તમારું ગાનમાં, જય સીતારામ!

દ્યો દાન, ઊભા અહિં ભૂખિયા, જય સીતારામ!
હારી અંતર કરજો સુખિયા, જય સીતારામ!

એવું સુણી સંતાપ તેનો કાપિયો, જય સીતારામ!
મેં શુદ્ધ વિચાર એક આપિયો, જય સીતારામ!

ગયો, જીરવ્યો ને તે જોગવ્યો, જય સીતારામ!
મન જાગ્યું ને રસ ખરો ભોગવ્યો, જય સીતારામ!

નહિ આવ્યો ફરી તે માગવા, જય સીતારામ!
લાગ્યો પોતે ભૂખદુ:ખ ભાગવા, જય સીતારામ!

પાંપણના પડદા

(ગીત—ભૈરવીનો લય)

પાપણના પડદા ઉપાડો રે,
કોઈ પાપણના પડદા ઉપાડો, ભલા!
મારા નયનોની ઉષા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાપણના પડદા ઉપાડો, ભલા!—

ઊંચે ઝૂલેલી અમરવેલી,
ફૂલે ઝૂમેલી ઊભી જ્યોતિ રેલી·
તેને ઝીલવા હો હૈડું જગાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા!
મારાં નયનોની ઉષા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાપણના પડદા ઉપાડો, ભલા!

આત્મા પડચો ગુંચવાય તે છૂટશે કહો ક્યારે ?
હૈડે પડચો અંધાર તે તૂટશે કહો ક્યારે ?
પ્રભુતાભર્યા ફૂલડાં અહિં ખીલશે કહો ક્યારે ?
નયનો પરમમંદિરસુધા ઝીલશે કહો ક્યારે ?
બ્રહ્માંડ આ કીકી વિશે સમશે કહો ક્યારે ?—

મારી જન્મોની જડતા જવાડો રે,
કોઈ પાપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !
મારા નયનોની ઉષા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !

માનવદુઃખ અને પ્રભુનો સ્નેહ*

(પદ)

પ્રભુ સભારે રે અમને પળપળે,
એવા જગમા છે કોના રે ભાગ્ય ?
અતર ધારે રે અમને પળપળે,
એવો પ્રભુનો છે સ્નેહ અથાગઃ
પ્રભુ સભારે રે અમને પળપળે ! ૧

દુખડા દોહલા રે ઘોળે પળપળે,
મારા પ્રભુના એ મોંઘેરા દાન ,
કાનમા કોયલ રે બોલે પળપળે,
તેમા રહીએ સદા ગુલતાન '
પ્રભુ સભારે રે અમને પળપળે ! ૨

*ઘણી નાની વયથી અતિ તીવ્ર શિરોવેદના અને કાનના દર્દથી હું પીડાતો હોવાથી એક દિને એક મિત્રે સવાલ કર્યો કે " તમને આટલુ બધુ દુ ખ હોવાનુ શુ કારણ હશે, અને એમ છતા તમારૂ મુખ પ્રસન્ન કેમ રહે છે ? " એના ઉત્તરમા આ પદ લખાયુ હતુ

આછા અંધારાં રે સરતાં પળપળે,
તે તો તેજના ઉઘડે કમાડ,
લોચન મારા રે ભરતા પળપળે,
તેમા પીગળે પાપના પહાડ
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૩

હૈડુ ધબકે રે જળતુ પળપળે,
ઠોકે નિશદિન પુણ્યનુ દ્વાર;
અધીરૂ ઝબકે રે મનડુ પળપળે,
રખે ચૂકે તે દિવ્ય દિદાર
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૪

તાપ ઉચાટે રે રાખે પળપળે,
બળુ બળુ ધરા થઈ જાય,
આભલા વાટે રે પાકે પળપળે,
એવા અમૃતરસ છલકાય
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૫

ઘેરી ઘણેરી રે છાયા પળપળે
આવે આવે ને જાય અનેક;
ઝૂમે અનેરી રે કાયા પળપળે,
તોય રાખે પ્રભુ અમ ટેક:
પ્રભુ સભારે રે અમને પળપળે! ૬

દુખડા દેજો રે અમને પળપળે!
ભલે ડોલજો ચૌદે બ્રહ્માંડ!
અંતર વહેજો રે શમને પળપળે
ઝીલશુ મનભર પ્રભુરસકાંઠ!
પ્રભુ સભારે રે અમને પળપળે! ૭

દુઃખની દેવી

(ગ-બા)

આસુડા ભરોની મારાં બાલુડા રે લોલ !
આસુડે ઝરે અમોલા ઓઘ જો
  આસુડાં ભરોની મારા બાલુડા રે લોલ !
આંસુડાંમા વિશ્વના વિલાસ છે રે લોલ,
આસુડામા જોગીઓના જોગ જો ·
  આસુડા ભરોની મારા બાલુડા રે લોલ ! ૧

દુ ખની દેવી હુ જગતમાવડી રે લોલ,
દુ ખનાં પીયૂષ પાઉં રોજ જો ·
  આસુડા ભરોની મારા બાલુડા રે લોલ !
શિરે વરસાવુ ઊંડી વાદળી રે લોલ,
નીરના ભરૂ નયને હોજ જો
  આસુડા ભરોની મારા બાલુડા રે લોલ ! ૨

અંધકારે લીધું મારૂં આંગણું રે લોલ,
માહિં પધરાવ્યા ગુરુદેવ જો
આંસુડાં ભરેલી મારા બાલુડાં રે લોલ !
ટમકે છે દિવ્ય ઊંડા તારલા રે લોલ,—
દુનિયાને દીનતાની ટેવ જો
આંસુડા ભરેલી મારા બાલુડા રે લોલ ! ૩

પૃથ્વીમાં પ્રકાશની ઝડી ઝરે રે લોલ,
ઝીલે તેને મોંઘી દુઃખથાળ જો
આંસુડા ભરેલી મારા બાલુડા રે લોલ !
થાળે થાળે ધ્રૂજે પ્રાણપાંદડી રે લોલ,
ફૂટે તેમાં ફૂલડાંના ફાલ જો
આંસુડા ભરેલી મારાં બાલુડા રે લોલ ! ૪

પુણ્યકેરા પાટ મારા પથમાં રે લોલ,
વીર કો કરે ત્યાં વિષપાન જો
આંસુડાં ભરેલી મારા બાલુડા રે લોલ !
વહાલા ! વિરાજો વદનહાસ્યથી રે લોલ,
દુઃખડા તો દેવકેરાં દાન જો !
આંસુડાં ભરેલી મારા બાલુડા રે લોલ ! ૫

બાળશો ના

(૫૬)*

બાળશો ના, કોઈ બાળશો ના,
જગતઝાળમા બળ્યાંને વધુ બાળશો ના! (ધ્રુવ)

ઊંડા જ્વાળામુખી કંઈ પડ્યા છે જૂના,
ઊના ઊના કરી ઉકાળશો ના
જગતઝાળમા બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૧

તપી તપી ઉચાટે આવ્યા જળઘાટે,
વાટે વાટે ફરી ઉછાળશો ના·
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૨

દિલમાંના દૈત્યો જે સૂતા દિલ ફોલી,
ખોળી ખોળી તેને પંપાળશો ના
જગતઝાળમા બળ્યાંને વધુ બાળશો ના! ૩

---

* "ક્યા માગુ રે મેં ક્યા માગુ, એસી ટૂકીસી જીંદગીમેં ક્યા માગુ?"—એ ચાલ.

દુઃખના તે પહાડમાંથી ગંગા ઉતારી,
વારી વારીને પાછી વાળશો ના.
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિમાં બાળી કુંદનની કાયા,
માયા માયા કહી આંસુ ભાળશો ના
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૫

ભૂત ભીડાયાં પાછળ, ઉઘડે મહાભાવિ,—
આવી આવી તે શમણાં ખાળશો ના
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૬

ભસ્મે ઢાંક્યા અંગારા જીવનના મૂકી
ફૂંકી ફૂંકી તેને પ્રજાળશો ના:
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૭

સંધ્યાકાળે સાગરકિનારે

(હરિગીત)

ગભીર સાગર ઉછળતો ધુજવે ધરા ગર્જન કરી
ને ઘોષ તેના ગગનને ઘૂમાવતા ખુબ ધુન ભરી,
એ ઘોષના તરતા તરગે કિરણ-ગો પ્રોઈને,
નગવેલડી પાછળ સૂતો રવિ સૌમ્ય સંધ્યા મોહીને ૧

ચુમે શિખર આકાશને ત્યા કનકસરિતા રેલતી
અધારમુખ વહી જાય ધીમે રગ વ્યોમે ખેલતી,
શિખરો નીચે છાયા ઊંડી લબાતી જાય ધરા પરે,
ને મઘમઘા ચદ્રિકા નિજ સ્નેહશ્વાસે જગ ભરે ૨

સાગર કૂદે નિજ તાનમા, ભરતી ભરે, ખાલી કરે,
ને ગૂઢ લેખે જગતનો ઇતિહાસ તટ પર ચીતરે
ફરી એજ સાગરતીર હુ આવી પડુ તે વાચવા,
પળ એક રહી સમજુ જરા ત્યાં હૃદય લાગે નાચવા ૩

એ ધન્ય પળમા હૃદયના તારો ઝીણુા ઝઝણી રહે,
રણકાર કંઇ ઊઠે દિલે, નવજ્યોતિ કઇ આ.ખે વહે.
સસારના અંગારની ત્યા ઝાળ ના કંઇ લગની,
પણ ભાવિનુ ઉર ચીરતી નરકલ્પના કંઈ જાગતી ૪

એ મિષ્ટ પળમાં અતરે મૃદુ ભાવ કઇ જન્મે નવા,
ઘડી રક્ત સાથે શ્વાસને પણ તે કહે થભી જવા,—
આખો છતાં દેખે નહીં, કર્ણો છતા સૂણે નહીં.
પણ આત્મ ઊંડા જાગી વધુ દેખે વધુ સૂણે તહિં ૫

એ પળ વિશે પડી રેતીમા, હુ જોઉં ઊચે ને નીચે:
રજની ધીમે અધારજળ આકાશથી જગ પર સિંચે;
પ્હાડ, મિનારા, વૃક્ષ સૌ—દુનિયા બધી તેમાં ડૂબે,
એ નિત્યપ્રલયજ નિરખવા તારા નભે નીકળી ઊભે. ૬

દુનિયા ડૂબે, દુનિયા તરે. એ જોય માનવ સર્વદા;
આ વિશ્વના પલ્લતણી દાડી રહે નવ સ્થિર કદા,
દુનિયા તરે, દુનિયા ડૂબે માનવ ઊઠે, માનવ સૂએ,
ને ભાર વ્હેના પ્રાણીથું ચાલી જતું સઘળું . ૭

દુનિયા ડૂબે, દુનિયા તરે તરતાં ડૂબે, ડૂબતાં તરે:
ડૂબતાં વીણે મોતી અને તરતા ઝીલે તારા કરે!
એ વીણતું, એ ઝીલતું, આ વિશ્વ ચાલ્યું જાય છે,
અગણિત વર્ષ થયાં ઉભય પલ્લાં હિંદોળા ખાય છે. ૮

દુનિયા બધે અધુરી દિસે, માનવ બધુ સમજે નહીં:
આ સત્ય શુ, આ શુદ્ધિ શું, કોને પડે શંકા મહીં,
અધુરૂ દિસે નજરે બધુ તે પૂર્ણ સર્વ થશે મળી,
છૂટી પડી લાગે કડી સધાય ત્યારે સાંકળી. ૯

નહિ સત્ય દુર્ગમ કો થકી, નહિ શુદ્ધિ દુર્ઘટ કો દિશે:
જોતા બધા તારા જુએ, કુસુમો બધાં કાજે ખીલે;
જેમ મ્હેલથી ત્યમ ઝૂપડેથી ધૂમ્ર વ્યોમજ જાય છે:
પણ માનવીથી માનવી જૂદોજ કંઇ દેખાય છે. ૧૦

આ દૃશ્યભેદે વિશ્વપલ્લુ તો ભરાતું ડોલતું,
કો દૂર દિવ્યપ્રસગ માટે સૃષ્ટિને હિંચોળતું.
કર્ત્તવ્ય કરતો માનવી નિજ ભાગ નાખે તે વિશે,
શંકા કરે નહિ કે ન ભેદાભેદ જાણે કો મિશે. ૧૧

માટી થકી કંચન જડે, પથ્થર વિશે રત્નો મળે,
હા, તેમ માનવદેહમાંથી દેવ આખર ઝળહળે!
સુખદુ:ખનું આ વૃક્ષ વધતું મંજરી ભર ધારશે,
ફળફૂલથી ઝૂકી રહી આનંદ દિવ્ય પ્રસારશે. ૧૨

કંઈ પર્વતો પીગળી જઈ ઝાકળ સમા ઊડી જશે,
પડશે ધરા સાગરમુખે, સાગર હઠી ખાલી થશે,
ખરશે ઉડુ, રવિ શાંત થશે, પડશે શશી કાળો ખમા,
પણ માનવી કર્ત્તવ્યવશ વધતો જશે નિજ તેજમાં! ૧૩

જે તેજ વેરાયું જગે તે બિંદુરૂપ રહ્યું બધે,
આ વિશ્વમાં તારા સમું નિયમે રહી આગળ વધે,
અંધારમાં ઘસડાય પણ છે દૃષ્ટિ દૂર દિશા ભણી,
કે મહાતેજ વિશે જઈ મળશે બધી જ્યોતિકણી ૧૪

નીચે પડી આ રેતીમાં જોઉં ઊંચા આકાશને,
આતુરનયન નિરખું ગગનમંડળ રમાતા રાસને
બ્રહ્માંડ કુલ ઝમકારતુંજ તણાય ઊડી તાનમાં,
ને આ ધરા પણ દે ડતી લઈ જાય સૌ તે સ્થાનમાં ૧૫

તો હે મહામુખ સાગરા! તુજ ઘોષ નિત્ય ગજાવજે!
એ ઘોષમા અમને સદા કર્તવ્ય અમ સમજાવજે!
તુજ નિત્યજાગૃત હૃદયનુ બળ આપજે અમને જરા,
આ પળ સમી કંઈ ધન્ય પળ દેજે ઘણી, હે સાગરા! ૧૬

અધારમા આ તારલા નિજ પથમાં વાધે ક્રમે,
આકાશભરતા ભવ્ય તેજે જઈ પ્રભાતે સહુ સમે
ત્યમ આ ધરા પર ઘૂમતા, હે સાગરા! આપણ જશું,
તે દૂર દિવ્યપ્રભાતમા તું, હુ, બધા સાથે થશું! ૧૭

નાચ

(ગરબી)

એક રસિયો રહ્યો દૂર દૂર,
　　　　　　થનગન નાચે રે!
એના નાચે જગત ચકચૂર,
　　　　　　રસભર રાચે રે!—　　(ધ્રુવ)

રસિયો નાચે પ્રીતિના ચોકમા,
　　　જાગે જગત ઝમકારે રે;
પદે પદે નવજ્યોતિ ઝરે ઊંડી,
　　　જાગે જીવન અમીધારે
　　　　　　હો! થનગન નાચે રે!　　૧

નાચે આકાશ, નાચે તારલા, ને
નાચે સૂરજ ને ચંદા રે,
નાચે ધરા, નચે સિંધુ ધમકતો,
હૈયે મારે નાચે પડછંદા
હો! થનગન નાચે રે! ૨

ઊંડે આનંદ એક નાચે અલબેલડો,
રેલે અખંડ રસહેલી રે,
ભરતી ભરાય જગઅંગે ઉછળતી,
રંગે ભીંજાય ઘેલી ઘેલી·
હો! થનગન નાચે રે! ૩

નાચે રીઝાય કોઈ, નાચે ખીજાય કોઈ,
નાચે ભીંજાય સહુ સાથે રે,
વાંકીચૂંકી પડે પગલી જગતની,
તોય રાખે ધરી નિજ હાથે·
હો! થનગન નાચે રે! ૪

આઘી દિશાઓ ધીમે ખોલતી ને
જામે પુનીત ગીત ઘેરા રે,
ભુવન ભુવનમાં ઉઘડે આંખલડી,
નાચે હૈયે શમણા અનેરા·
હો ! થનગન નાચે રે ! ૫

રસિયા ! આવો, કુમકુમ પગલે,
નાચે દઈએ સહુ તાળી રે,
નાચો, નાચો, મારા રસિયાના નાચમાં
તાળી ન જાય કદી ખાલી
હો ! થનગન નાચો રે ! ૬

નવભૂમિ

(૫૬)*

ઊભુ વ્યોમ ઊંચે જગ છાઈને રે,
ઊભુ ધરણી સાગર શીર જો,
ઊભુ રાત દિવસ ગબડાવતું રે,
ઊભું ભવ્ય મહાગભીર જો
બાધી સર્વ દિશા આ વિશ્વની રે ૧

ધરણી ધગતી, સાગર ઉકળે રે,
વનમા કાટા, સિધુ કરાળ જો,
ઊભુ વ્યોમ ઊંચે, આપણુ નીચે રે,
તમ અમને લેતું એક ફાળ જો
એક કદમમા વિશ્વ સમી જતુ રે ૨

ઘડી બે ઘડી જશે અધમીટમા રે,
પુણ્યપહો સભળાશે દ્વાર જો
ઉકળતા સાગર નહિ ઘોરતા રે,
નહિ કાંટા, ન ધરાઅગાર જો,
જઈશું પ્રિય એવી નવભૂમિમા રે! ૩

---

* "ઓધવ! એક વાર ગોકુળ સચરો રે,"—એ ચાલ

ફૂલડાં વેરંતી ધરણી હસે રે,
સાગર છલકે અમીનિધાન જો :
ઊભું વ્યોમ નીચે, આપણુ ઊંચે રે,
પ્્રભુપગલાંનું જાદુઇ પાન જો !
સમતું વ્યોમ ઊંડુ પ્રભુઅંતરે રે ૪

વહાલા ! પ્રભુના મીઠા બોલડા રે
વરસે ધરણી સાગર શીર જો,
દ્વારકમાન દીપે નવધામની રે
ઉપર ભવ્ય મહાગભીર જો,
ત્યાથી જવું પાવન પ્રભુદેશમાં રે ૫

પડો ફાટે ને છાયા ઉડતી રે,
ભુવન ભુવન ઉઘડે ભરરંગ જો
છો આજે રજની ગુગળાવતી રે,
કાલે નવલ પ્રભાત સુસગ જો:
વહાલાં ! ઊંચે વ્યોમ નિહાળીએ રે ! ૬

પ્રભુનાં ઘેલાં

(૫૬)

પ્રભુના ઘેલાં બનીએ, વહાલા ! પ્રભુનાં ઘેલા જી.
હો વહાલાં ! પ્રભુના ઘેલાં જી —(ધ્રુવ)

જગડાહ્યાનું ડહાપણ ડોલે, તેણુ ન બોલે નાથ,
હો જી, તેણુ ન બોલે નાથ,
જગડાહ્યાં જો બને પ્રભુઘેલા તો પ્રભુજી આવે સાથ
હો વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલા જી ૧

બારબપોરે ઘોર અંધારૂ, ભરદરિયે જળખોટ,
જુઓ જી, ભરદરિયે જળખોટ ,
જગજ્ઞાનીનું જ્ઞાન બધાતું જગજ્ઞાનીને કોટ !
હો વહાલા ! પ્રભુનાં ઘેલા જી ૨

મોઘેરા મહેલ ને કિલ્લા કચેરી, કોઈ ન આવે કામ,
જગતમા કોઈ ન આવે કામ ,
કૂંકે વંટોળીઆ, ધરણી કપે, ત્યા વીર પણ હારે હામ:
હો વહાલા ! પ્રભુના ઘેલાં જી. ૩

આગે જળે નહિ, રેલે ડૂબે નહિ, કાપે ન કોટિક વીજ,
કદાપિ કાપે ન કોટિક વીજ,
અમૃતકૂપી એ અતર ધારે પ્રભુઘેલાની પતીજ
હો વહાલા! પ્રભુના ઘેલા જી. ૪

ઘેલા રે ઘેલા, આપણ ઘેલા, ડાહ્યા હસે ધરી ગર્વ,
ભલે રે ડાહ્યા હસે ધરી ગર્વ;
એવા ડાહ્યાંના હાસ્યરુદનમા દુનિયા ડૂબી ગઈ સર્વ!
હો વહાલા! પ્રભુના ઘેલા જી ૫

બે આંખે બે ચિત્ર ન દેખે, બે કાને ન બે બોલ,
સુણે કો બે કાને ન બે બોલ;
ઘટઘટ પ્રભુઘેલાંના પ્રાણનું ડાહ્યા કરે શું તોલ?
હો વહાલા! પ્રભુનાં ઘેલા જી. ૬

ઘેલો આત્મા, ઘેલુ હૃદય, ને ઘેલો આપણો સાથ,
હસી લ્યો! ઘેલો આપણો સાથ;
એવા ઘેલાંના આનંદે હસવા, ઘેલા બને જગનાથ!
હો વહાલા! પ્રભુનાં ઘેલા જી.

જીવનસંધ્યા

(૫૬)*

સખી ! ઝૂમાઈ પ્રાણની પાંખડી રે,
અધસૂકી લાગે શું વસંત જો,
ખાચી ખાચી વરસે મેઘલા રે,
અધુરા અજવાળા ઉતરંત જો
　　સખી ! કંઇ ચાલી ગયું જીવનથકી રે ! ૧

મીઠા તેજોમય સ્વપ્નાં હતા રે,
ધરણીમા કંઈ દીપતી જ્યોત જો,
ઝળહળતી ઊંડેરી આંખડી રે,
સદેશા દેતા ખદ્યોત જો
　　સખી ! જીવનમા એવું કંઇ હતું રે. ૨

* " ઓધવ ! એક વાર ગોકુળ સંચરો રે, "—એ ચાલ

વનલીલામા પ્રાણ વસાવતો રે
પખીડાંનો પુણ્યસમાજ જો,
કુજેકુજ મૂગી ખાલી દિસે રે,
અધુરૂં અધુરૂ લાગે આજ જો·
સખી ! જીવનમા કંઇ ઊણુ થયુ રે. ૩

ઉઘડતા પ્રત્યેક પ્રભાતમા રે,
કે પુણ્યોશુ ખીલને ફૂલ જો,
રગો કંઈ આવે ને જાય છે રે,
પણ ડંઇ ગઈ તે પ્રભા અતૂલ જો
સખી ! કંઈ જીવનમા ઘટતુ દિસે રે ૪

આજે એજ ઊભી તરુવેલડી રે,
એજ ઉપર છાયુ આકાશ જો,
ઘૂમતી રવિચંદ્રની બેલડી રે
વેરે એજ અલૌકિક હાસ જો
સખી ! પણ કંઇ એમાંથી ઉડી ગયુ રે ૫

સખી ! આ ધરણી તજતી તેજને રે,
કે આ ભૂલતી મારી આંખ જો ?
અંધારે ગૂંથાયું તેજ, કે રે
તેજતણી બીડાતી પાંખ જો ?
સખી ! કંઈ એવું અગમ્યજ શું હશે રે ? ૬

શું સૌંદર્ય ન ધારે એકતા રે,
કે નવ ધારે માનવઉર જો ?
જ્યોત અખંડ અચળ પથ પર દીપે રે,
કે વધતા ખસતી તે દૂર જો ?
સખી ! કંઇ એવી સમશ્યા સૃષ્ટિની રે ! ૭

ટહુકા કરતાં બુલબુલ કોકિલા રે,
તે સાથે રસ ઝીલતા વૃક્ષ જો·
નાચે થનથન મોંઘા મોરલા રે,
તારા ટમકે નયને લક્ષ જો
સખી ! એ સર્વ લહુ કંઈ અંતરે રે ! ૮

પણ આ સાગર ઊંડા ઘોરતો રે,
ને પીપળ ઊભા સૂકાઈ જો,
ઊંડા કંઈ નિઃશ્વાસ વહાવતા રે,
કરતા એજ કથા મુખ કાંઈ જો·
સખી ! ક્યા મોઘેરાં શમણા ગયા રે ?

નિદ્રા જેવુ જીવન આપણુ રે,
એક રજનીનો જન્મ જણાય જો ,
ફૂટી તારા સંધ્યાતેજથી રે
વધતા અંધારે ગૂંથાય જો
સખી ! એવા જીવને પડદા પડે રે ૧૦

પણ તે શમણાની છાયા રહી રે,
અગ્નિને ભારેલી રાખ જો ,
જીવનવનમા વધતા પ્રાણને રે
તિમિરે તેજતણી રહે ઝાખ જો :
સખી ! સ્મરણે કંઈ સત્યો જાગતાં રે ! ૧૧

ઊંડી કાળી છાયા મેઘની રે,
કે બ્રહ્માંડભર્યાં ભરશોર જો,
નહિ ઢાંકી, નહિ ભૂલાવી શકે રે
એ સ્મરણોના પ્રિય અંકોર જો
સખી ! અમીસાગરતીર એ કંઇ ઉગે રે. ૧૨

તો આ અંધારે નભગગને રે
જોતાં તારકશું જવું તીર જો
ઉતરતાં જીવનના પથમાં રે
ધર્મ અને શ્રદ્ધામાં ધીર જો
સખી ! કંઇ એ અંતર બળ આપતું રે. ૧૩

સખી ! આ વનલીલામાં નાચતાં રે
પંખીડાં રેલે રસરેલ જો,
ને આ ઝરણાં દે ડે કૂદતાં રે,
એમ હતા મુજ બાળકખેલ જો
સખી ! તો એ આજે વધુ વહાલીડા રે ૧૪

સંધ્યામેઘે રંગ રમી સમે રે
ને આથમે તેજોનુ તેજ જો·
સંકેલાશે તેમ જીવન જગે રે
પ્રભુજીની પ્રભુતામા એજ જો:
    સખી! ત્યારે પણ તે કઈ હોરશે રે! ૧૫

અગોચર ધામ

(રાગ માઢ)

એક મોટુ અગોચર ધામ રે
　　　　મારા અતરનો આરામ — 　　(ધ્રુવ)

જોઉં જોઉં ત્યા આખ ભૂલે ને
　　બોલી બોલી ભૂલુ નામ;
ખોળુ ખોળુ પણ સહેજમા સરકે
　　હાથ આવ્યો વિશ્રામ રે,
　　　　એક એવુ અગોચર ધામ. 　　૧

રાતદિવસ નહિ, તેજતિમિર નહિ,
　　નહિ કોઈ કાળ કે ઠામ;
પૃથ્વી, પાતાળ, આકાશ નહિ, કંઈ
　　રૂપ ન રંગ ન નામ રે,
　　　　એવુ એક અગોચર ધામ. 　　૨

બાધી દિશા પણ શોધી જડે નહિ,
    શોધી જડે નહિ વાટ,
પથ પડયો કઈ પાય નીચે, પણ
    ગોત્યા ગગાના ઘાટ રે,
        જોવા એક અગોચર ધામ   ૩

ભર્યા સરોવર નીરથકી ને
    હસલા ઊભા તીર,
નીર દીઠા નહિ, શોષ છિપે ત્યા
    કોણ પેગબર પીર રે ?—
        એવુ એક અગોચર ધ મ   ૪

વાટમા પૂછો, ઘાટમા પૂછો,
    પૂછો સકળ સસાર
તારકઝૂડશુ રોજ અધારે
    નાવે ભટકતા પાર રે,
        એવુ એક અગોચર ધામ.   ૫

પાણી પડે ઝંપલાવી ન સિંધુમા
    શોધવાને આકાશ ·
મચ્છ ઉડે નહિ તેમ નભે, શીદ
    માનવની ઊંધી આશ રે,
        જોવા દૂર અગોચર ધામ ? ૬

સૂની સૂની આ કલ્પના આપણી
    શોધે શુ તારકપાર ?
કાન માડે તો ગાન સુણે અહિજ
    સત્યધરાને દ્વાર રે,
        રહ્યુ અહિજ અગોચર ધામ ૭

દેવ અને મહાદેવ બધા અહિ
    મળતા હજી ઠોરેઠોર
પત્ર હલાવો, શિલા ઉથલાવો, ત્યા
    પ્રગટશે દિવ્ય આકાર રે,
        વસ્યુ અહિંજ અગોચર ધામ. ૮

કાશી મથુરા કે મક્કા મદીના
મળશે હૃદયને ઘાટ
ખોળો, ખોળો, જરા આત્મથી માગો, ત્યા
પ્રગટશે સ્વર્ગના પાટ રે,
મોઘુ મળશે અગોચર ધામ! ૯

અંતરસ્વર્ગના પાલવ પકડી,
ધરજો અખડ એક આશ!
રોતી જગતમા ઝીલશે ને ભરશે
આત્મા ઊંડેરા હાસ રે,
જોઈ મોંઘુ અગોચર ધામ! ૧૦

૧૬૭

વિશ્વનું ગુહ્ય

(ગરબી)*

એક વસ્તુ રહી છે ગૂઢ, પ્રગટ તે કોણ બતાવે?
હ્યા જ્ઞાની ધ્યાની બની મૂઢ, પ્રગટ તે કોણ બતાવે?-(ધ્રુવ)

સાત પડો અંધારના વીંટયા છે ચોપાસ,
એકેકથી ગાઢા અધિક, તેમાં ઊંડે ઊંડે રહ્યા વાસ
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૧

કંઈ કંઈ રજ એ વસ્તુની પડ ફોડી વેરાય,
જ્યમ જ્યમ પડ એ ખોળીએ, ત્યમ ત્યમ દૂર જતી તે જણાય
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૨

માનવ વસ્તુ ભૂલીને રજમાં રહે અંજાઈ,
જ્યમ જ્યમ રજ ચળકે ઘણી, ત્યમ ત્યમ અંધાર રહે ગૂંથાઈ
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૩

એ રજને પણ કદી કદી વીંટે વાદળ ઘોર,
ચમકે ચપળા આભમાં, વળી સિંધુ કરે બહુ શોર
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૪

---

*"લોચન મનનો રે કે ઝઘડો લોચન મનનો,"—એ ચાલ

ગાઢા જગલ ઝાડી ને ઊડી ગુહા ને પહાડ,
ભેદી ભેદી અભેદ્ય રહે વળી કઈ કઈ આડ કરાડ,
પ્રગટ તે કોણુ બતાવે?— ૫

તેજ છતે જગ અધ છે, આખ છતે જન અધ
આત્મા છુપાયો આત્મનો, ત્યા કોણુ છોડે અધારના બધ?
પ્રગટ તે કોણુ બતાવે?— ૬

ઊડી ઊડી વસ્તુ ને ઊડી ઊડી આશ:
માનવ મોરલીને તજી ફૂકે અગ્નિ-ફૂકણીમાં શ્વાસ
પ્રગટ તે કોણુ બતાવે?— ૭

વિશ્વ છુપાવે વસ્તુને, કોમળ માનવદૃષ્ટ,
વસ્તુપ્રકાશ અસહ્ય છે, તેને ઢાકે જગતના કષ્ટ
પ્રગટ તે કોણુ બતાવે?— ૮

તોય જગત ને કાળ એ પોષે માનવબાળ,
જ્યા તક દૃષ્ટિ ઠરે નહીં, ત્યા તક કેમ ઝીલે તે ઝાળ?
પ્રગટ તે કોણુ બતાવે?— ૯

જોશે અનિમિષ આંખ જ્યા ભરમધ્યાહ્નને સૂર,
વિશ્વ જશે સરી આંખથી, પછી વસ્તુ મળે પૂરનૂર,
પ્રગટ રૂપ ધન્ય બતાવે!—૧૦

સ્વર્ગને બારણે

(ખડ હરિગીત)

૧

ભિક્ષુક ઊભો આ બરણે,
મૂઠી ભીખને કારણે ,
ભર સૃષ્ટિમા
તુજ દૃષ્ટિમા
સહુ છે સમાન ઉધારણે
જગથી અને જગતેજથીજ તજાયલો,
જનચક્ષુ ને નભતારલાથી હોણાયેલો,
આ અણછૂટચા અધારમા,
આત્મ રૂંધતા ભારમા,
ઊભો છુ કાળકટાક્ષથી ભેદાયલો '
રજનીતણો રથ જાય ધીરે ચૂરતો મુજને સદા ,
દીનનાથ ! તારા વિશ્વમા આ તું છતે શી આપદા ?

૨

હા, હતી ઉષા મુજ આંખમા,
તેજરંગી લાખમાં,
ગુલ ધારતી,
ઉર ઠારતી,
સંધ્યા ભરી'તી પાખમા,—
નવવ્યોમઝુલતા સ્વપ્નમા વીંટાઇને
કંઇ સુખવિચાર વિશે ગૂંતો ગૂંથાઇને,
એ સ્વપ્નવસ્ત્રો મુજ ગયા
દેહથી ઉતરાઈ જ્યા,
સંધ્યા ઉષા પણ સર્વ ગઇ લૂટાઈને
ઊભો દિગંબર તુજ કને એ ઊંઘમાથી જાગતો,
ઓ નાથ ! આ નાચાર તુજ બસ પ્રેમભિક્ષા માગતો !

૩

.

પ્રિય સ્વર્ગમ્હાર મૂકયો મને
રાખ્યુ વચમા વ્યોમને,—
ઘડીઘડી રડી,
નભતરુ ચઢી,
હુ ચુમુ તારક સોમને
હુ સ્વર્ગ કેરાં ફૂલ પણ ભૂલી ગયો,
કઇ મદ છાયામા તહિં ડૂલી રહ્યા,
તુજ આગણું ઊંચુ પડચુ,
હૃદય નીચે આથડયું,
તુજ માડવો વધુ ફૂલથી ઝૂલી રહ્યો
લહરી સરે નીચે સુવાસિત, ઝડપી તે ઉર હુ ભરુ
ને એ સુગધથકી હુ ફૂલની કલ્પના કઇ કઇ કરુ.

૪

રે પૃથ્વીને ખોળે પડી
દિવસ કંઈ કાઢ્યા રડી,
મન રોળતો
જગ ખોળતો
આકાશનેજ ખભે ચઢી,
પ્રત્યેક પવન પૂંઠે પડ્યો હું આશમાં,
નવરંગ ગલીગૂંચી ફર્યો આકાશમાં,
પણ એ પવનરથધૂળથી
આંખ મુજ ત્યાં ભળતી,
ને વિપથ જઈ તૂટી પડું કો પાશમાં
ગત દિવસના ઢગલા તળે મુજ જીવન ઘાયલ છે પડ્યું;
તુજ પ્રેમના શું પ્રહાર ઝીલવા, નાથ ! આ અમ ઉર ઘડ્યું ?

૫

ગાળેલ ઊના હેમની
શુદ્ધ ધારા પ્રેમની
તુજ જગ વહે,
ને બધું દહે
એ તમમાયા ક્ષેમની
ફળરૂપ છે તુજ વિશ્વક્ષેત્ર રસે ભર્યાં,
તુજ તેજબીજ અમૃતત્વપૂરિત છે કર્યાં,
પણ ધગધગિત ધારા પડે,
ખેતરો તુજ તે વડે
ત્યાં ખેડનો તું જાય હાસ્ય પૂરી ન્યાં:
ઓ નાથ! તારા ક્ષેત્ર પાકે રુદનતાપ વતે ખરા,
શું મૃત્યુનું ખાતર દઈ ઊગાડવાં તુજ ખેતરા?

૬

તુજ ચરણ ચાલે મુજ શિરે,
તમ દેહ ભરે નીરે,
મુજ નસનસે
જીવન કસે,
તુજ હળ ફરી ચીગ ચૉરે,
કટક અને ખડિયા બધે રોળાઇને,
બનીં એકરસ સ્નેહના રસે ચોળાઇને,
તુજ તેજબીજ ખિલાવવા
પછી ફૂટે અંકુર નવા,
ને મોદભર રહુ તુજ પવન ઝૂલાઇને:
હે નાથ! હું-મય પાક એ તૈયાર કર તુજ તાપથી;
સ્થિતિ થાય મુજ તુજ બારણે, એ ધન્ય પળથકી રહુ નથી!

૭

બહુ વેળ હુ સન્ધ્યા સમે
જોઇ રહુ રવિ આથમે,
ને સ્વપ્નશુ
નિરખુ કશું
ત્યા સ્વર્ગ હસતું ચોગમે
આ સૃષ્ટિ દૃશ્યાદૃશ્ય વચ્ચે ઝૂલતી,
કો ભાવિને જોવા જતી ત્યા ભૂલતી,
એ સર્વ જિજ્ઞાસા તજી,
વર્તમાનજ રહુ ભજી,
એ બીજમાંહિજ ભાવિ છે વસ્યુ મૂળથી :
આકાશની કો તેતણી બોલી મથુ હુ બોલવા,
ત્યાં મર્ત્ય સગીતમાધુરી મુજ જાઉં ભૂલી ખોલવા!

૮

ભિક્ષુક ઊભો તુજ બારણે,
મૂઠી ભીખને કારણે,
છે સૃષ્ટિમા
મુજ દૃષ્ટિમા
તુજ મારણે કે તારણે!
તુજ તાપથી મુજ વસ્ત્ર સર્વ બળી ગયા,
મુજ પોપચાના પડ બધા પીગળી ગયા,
ખોયા ઘણા, રોયા ઘણા,
ચક્ષુ વિણ જોયાં ઘણા,
તે આજ નવનેણે બધાય મળી ગયા!
ભડાર જે ન ભરાય તે તુજ મૂઠી એકજ દે ભરી,
ઓ નાથ! તારે આગણે હુ નાથભર જીવુ ફરી!

૫

કુલ ખલક સાથે ખેલતી,
કંઈક ભૂમિ હઠસેલતી,
વધતી વધી
સ્વર્ગે ચઢી
આ રેલ આવી રેલતી:
તુજ સ્વર્ગની કૂચી રહી મુજ અતરે,
શોધ્યું નહીં તે આજ મળ્યું મુજને ખરે
તુજ બારણે અથડ્યો અહિં,
ફૂટ્યું અંતર મુજ તહિં,
માંહેથી કૂચી નીકળી રેલે તરે!
આ રેલ વિશ્વ ડુબાડતી મુજને મૂકે તુજ બારણે:
ઓ નાથ! દ્વાર ઉઘાડ તારા! ધાર તારે ધારણે!

•

માટીનું મૂલ

(ચક્રાવલિ છંદ)*

ઓ જગનાથ !
પાંખ વિનાનો માનવ હું તો
સંધ્યાશું રમવાને જાઉં,
તારલડાશું ભરવા બાથ,
ને વીજળીનો બાંધવ સૂતો
તે ગગડાટ જગવવા ચાહું :
પણ કંઈ ગાઉં,
તે પહેલાં પછડાય અવાજ, ને ત્યાં ધૂળ ભરે મુજ હાથ — ૧

---

* આ છંદ નવો રચ્યો છે સવૈયા એકત્રીશા અને ચોપાઇના ખંડોના સવિવેક મિશ્રણથી વાણીને ચપળ ગતિ આપનારો આ નવીન છંદ બન્યો છે

"રે રણવીર !
કોલાં કૂતરાં તો ભય પામી
હાર્યાં સમજી ભાગી જાય,
પણ જો કેસરી ઉન્નતશીર !
ભોંય પડ્યો ઉછળે ફરી નામી,
તોડે કે છોડે નિજ કાય,
ધન્ય ગણાય !
ાર જીવતો મૂઓ જાણ, રણશૂરો મરણે રણધીર. ૨

"આવો શૂર !
હરિનો મારગ છે શૂરાનો,
કવિની એ વાણી છે સત્ય,
બહાર પડો લઈને રણતૂર !
નહિ પાવૈને ચઢશે પાનો,
શૂરા કેરી અનેરી ગત્ય :
વીરતાનૃત્ય
૧ રગેરગ નાચી રહે; હરિ જીતવા ઝૂકાવો પૂર !"— ૩

આ શા બોલ !
ઊંડા વ્યોમતણા પડ ચીરી
આવે આથડતા અહિં આમ,
કરવા કંઈ માટીનું તોલ,
હોય ફકીરી, હોય અમીરી,
પણ શૂરા મૂકે નહિ મામ:
ઉર, ધર હામ !
પડવું તે ચઢવાને ફરી, હરિ લંબાવે હાથ અમોલ— ૪

"શું તું જોય?
ઓ માટીના માનવ ! તારી
માટીમાં છે હરિનું હેમ,
તું જેવો સદ્ભાગી કોય?
ખોળી જો તુજ દીપ સમારી
એની રજ ચળકે છે કેમ
મેળવ એમ,
ને એ માટીને કર શુદ્ધ, પછી બધો હરિહેમજ સોહ્ય."—૫

વારંવાર
એમ સુણ્યું છે કે હરિધામે
પૂગવા પહેલાં આવે પૂલ,
તે છે કઠણું ઉતરવો પાર ;
દાનવ ઊભા ઠામે ઠામે
તે માગે માટીનું મૂલઃ
ન પડે ભૂલ,
એવો મંત્ર શિખાડો કાંઈ, કરીએ નિર્ભય પૂલ પસાર !— ૬

"લે એ મંત્ર !
એ માટી ફોડીને ઊંડો
અંદર ઉતર્યો જા તું હેઠ ;
કર ત્યાં સાચી શોધ સ્વતંત્ર !
માટીમાં રસ પૂરતો રૂડો
જડશે ત્યાં પછી કૂપ વચેટ,
તેની હેઠ
કૂચી એક જણાશે પડી, લઈ તે ખોલી દે ઉરયંત્ર ! ૭

"સુણુ એ ગાન :
લાવ, અહિં તું તારી સાથે,
જે માગે બીજો નહિ કોઈ;
સાભળ, જે સુણતો નહિ કાન,
આપ, જડે નહિ જે તુજ હાથે,
લે, સઘળુ જે દીધુ ખોઈ,
ને રહે જોઈ·
જા તું પૂલ વટાવી પાર, દઈ એવુ માટીનુ દાન! ૮

"જીતવા હાર!
ખડકો ખોડ નિરાશા કેરા
જ્યા તક પાકે પુણ્યઅનાજ;
અધ છતાં પણ જો અધાર,
દુખમા ઠોક જીવનના ડેરા,
મરણે બાંધ જીવનની પાજ;
જાવા કાજ,
દે એવું માટીનુ મૂલ, ને નિર્ભય કર પૂલ પસાર! ૯

"ના કર ચત!
વિશ્વ વસે તુજ કીકીમહિં જો,
સૌમા તું પોતે દેખાય,
એવી બને તુજ દૃષ્ટિ અનંત:
પથ્થર એક હલાવે અહિં તો
આકાશે તારો ખસી જાય
વધુ શું ચાહ્ય?
જા તું પૂલ વટાવી પાર, જો હરિધામે અમરવસત!"—૧૦

*　　*　　*

ઓ જગનાથ!
પાખ વિનાનો માનવ હું તો
આજ ઉષાશું રમવા જાઉં.
રાત મથ્યો તારલડા સાથ,
ને નભવનનો સિંહ જે સૂતો
તે દિનનાથ જગવવા ચાહું,
ને કંઈ ગાઉં
છેડી મુજ હૈયાના તાર, મુજ અંગુલિ ચાલે તુજ હાથ!' ૧૧

માનવચિંતા

(રાગ માઢ)

પ્રભુ બેઠા છે સ્વર્ગને બારણે,
આ જગત ચાલ્યું જાય
જગત પાસરૂં ચાલ્યું જાય,
જગત નિર્ભય ચાલ્યું જાય રે પ્રભુ૦— (ધ્રુવ)

અણમાપ્યા છે તેજ જગતનાં,
અણવીંધ્યા અંધાર,
કોટિ કોટિ રવિ વ્યોમ તપે પણ
કોઈ ન પામે પાર રે—પ્રભુ૦ ૧

બ્રહ્માંડતણા સાગરમાં
ચાલે ભરતી ઓટ,
પ્રભુ બેઠા છે સુકાને, ઓ માનવ!
તારે ફિકર શી મોટ રે?—પ્રભુ૦ ૨

શૂન્ય વિશે બીજ વાવ્યાં જેણે,
પ્રેમે ઉછેર્યાં પૂર,
ચોગમ તરુ આ ઝૂલી રહ્યાં, તે શું
દૃષ્ટિથકી રહે દૂર રે?—પ્રભુ૦ ૩

શૂન્ય હતું ત્યા એક બન્યુ ને
એકના થાય અનેક,
સર્વ ગણિત શમ્યુ એકમમાં તે
એકતણોજ વિવેક રે—પ્રભુ૦ ૪

દિનદિન દિનકર ઉગશે ને
વહેશે કરુણાના ધોધ
તું શું ઉકાળશે, માનવી! તું તો
કર્મે બંધાયો જોધ રે!—પ્રભુ૦ ૫

ચાલી શકે રવિ સાથ સદા તો
ક્યા છે તિમિરના વાસ?
નાની તુજ પગલીઓ પાછળ પડતાં
પામે તિમિરનો ત્રાસ રે.—પ્રભુ૦ ૬

ડગમગ પગ તુજ ડોલતો ને
ડગડગ ઠોકર ખાય
પળપળ તારી પાંખડી પકડે
પ્રભુની અંગુલિ ત્યાંય રે!—પ્રભુ૦ ૭

સૃષ્ટિસિંધુને કાંઠે ગબડતા
રેતીના કણ, ઓ ભાઈ!
પ્રભુ બેઠા જગ જોગવે, તું યે
બેઠ એ સાગર નાહી રે!—પ્રભુ૦ ૮

ત્રિકાલ

(ગરબી)*

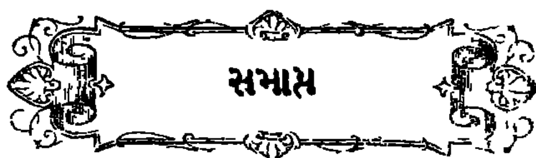
મીઠી મીઠી બોલે, વસંત ઉર લોલે,
હો ઝૂમે આશાના મહોર,
રાતું રાતું ખીલે, પ્રભાત રંગ ઝીલે,
વે લાગે ઝાંખા ને ઘોર :
રંગ હોઠે વસે રે લોલ ! ૧

કોયલ ડાળે ડાળે ટહૂકી રહે ઊનાળે,
હો નાચે પ્રીતિના મોર,
તપી તપી તાપે બપોર તેજ વ્યાપે,
તેમ ચળકે આંખલડી ચોર
પ્રભા મુખડે હસે રે લોલ ! ૨

---

* આ ગરબી નવી રચી છે

પાન ખરે ઝૂકે, હેમત વાયુ ફૂંકે,
હો ફૂટે સ્મૃતિના અકોર;
ભૂરી ભૂરી સાઝે સરોજ દિલ દાઝે,
ત્યાં પડઘા પાડે ઉરશોર
દિશા ડુબતી દિસે રે લોલ ! ૩

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨	૮	ઉધાર	ઉધારા
૬	૫	ભમિયે	ભમીએ
૧૪	૮	કરિયે	કરીએ
૪૦	૯	સુણિયે	સુણીએ
૫૮	૧	બલહારી	બલિહારી
૫૮	૧૨	રહ્યા	રહ્યો
૭૮	૨	દાધો	દીધો
૭૮	૯	ઉછળીં ઉછળીં	ઉછળી ઉછળી
૮૩	૧૧-૧૨	વીરાગના	વીરાગના
૮૬	૧૫	ના	ના,
૧૩૪	૩	દરિયાસાગર	ઓ દરિયાસાગર
૧૪૬	૧૧	પ્હાડે	પ્હાડો
૧૭૫	૧૧	તે તળી	તોતળી

અરદેશર ફરામજી ખબરદારનાં છપાયલાં પુસ્તકો

ગુજરાતીમાં:

૧	કાવ્યરસિકા	કિંમત	રૂ. ૧–૮–૦
૨.	વિલાસિકા ...	,,	રૂ ૧–૮–૦
૩	પ્રકાશિકા . . .	,,	રૂ ૧–૪–૦
૪	મલબારીનાં કાવ્યરત્નો (તંત્રી લેખે)	,,	રૂ. ૩–૦–૦
૫	ભારતનો ટંકાર .	,,	રૂ. ૦-૧૨ ૦
૬	સંદેશિકા .	,,	રૂ. ૧–૦–૦

અંગ્રેજીમાં:

1 The Silken Tassel (અંગ્રેજી સંગીતકાવ્યો)
કિંમત રૂ. ૨–૮–૦

Some Opinions
on
"The Silken Tassel"
LYRICS AND SONGS,
BY
Ardeshir F. Khabardar
Introduction by
Dr. James H. Cousins, the Irish Poet

" After reading your English book of poems, I feel a desire to know you more truly through your vernacular writings I feel you have the gift of poesy which must naturally reveal itself in all its freedom and grace in your mother tongue, and I do not wonder that your books have attained distinction in Gujarati Literature "

—*Dr Rabindranath Tagore*

" Considering the mastery of technique and language that he displays in this volume of English verse, one can well understand that his poetic expression in his native tongue must be very fluent indeed His diction is as pure as his flow of ideas is unfailing The dainty hyperbole of the love lyrics, and the high level of spiritual realization in the volume give it a charm distinctly its own "

—*The Aberdeen Daily Journal*
(Scotland)

" The metrical variety and freedom of the poems, the beautiful thoughts they express, and the deep reflection which underlies their graceful and musical beauty have moved me to admiration "

—*Mr Harold Child,*
(the well-known English Critic)